

о. Василь Зінько чсвв.

ІСТОРІЯ ЦЕРКВИ

(Відбитка з "Праці" 1963)

В-во ОО. Василян у Прудентополі, 1963

О. ВАСИЛЬ ЗІНЬКО ЧСВВ

ІСТОРІЯ ЦЕРКВИ

【Відбитка з «Праці», 963】

В-во ОО. Василіян у Прудентополі, 1963

(За дозволом Церковної влади)

ВСТУП

Історія це вивчання минулого. Коли ж брати тільки минуле установи заложеної Христом, то буде історія Церкви.

Головне ядро церковної історії це вияв Божої слави у часі за посередництвом Церкви.

Сама історія Церкви обіймає внутрішній та зовнішній розвиток та земську діяльність спільноти вірних, яку заложив Ісус Христос, а провадить Ї Святий Дух.

Коли брати загалом буття світа, то Бог у нім являється в особливий спосіб, а це на початку, як Створитель, по середині, як Спаситель, і при кінці, як Суддя, що прийде віддавати кожному по його ділах.

Розділ, що є між створенням і кінцем світа, це час, це історія, всесвітня історія, скажимо, священна історія. І ця остання ділиться на дві частини — до Христа й по Христі. Недаром Боссе назвав Голгофту найвищою точкою світа.

Історію Церкви треба брати від початків, як Христос оснував свій інститут благодати аж до кінця віків, бо

Церква буде все існувати і жадна сила її не повалить.

Релігія є невід'ємно пов'язана з буттям людини і тому правдива історія людства це історія релігії. Отож грецький письменник Плутарх так писав: «можна ж бо знайти міста без мурів, без наук, без володаря, без палат, грошей, театрів, розправ, але місто без святинь, і божеств, без молитов і присяг, без вироків та офір, щоб випросити добро, а відвернути лихо, таке місто». ніхто не може знайти».

Варта знати, що між церковною і світською історією є суцна різниця, а це:

а) Церква має виразний і ясний початок, тому її походження не має в собі чогось легендарного, повістєвого, передісторичного.

б) Церква має визначений час, коли вона свою історію закінчить, а це при кінці віків, чого не має світська історія. Ніхто бо з людей, народів, блоків цього не може сказати, що житиме він стільки та ще й стільки.

ПОДІЛ ІСТОРІЇ ЦЕРКВИ

Історію Церкви годі поділити точно за роками, але треба її ділити за зовнішнім та внутрішнім розвитком. З того боку, крім вступу, ми ділимо історію на три великі доби. Вступ же буде:

Основання Церкви та часи Апостолів (33-70 рр.) У той час церква починає ставити свої перші життєві кроки та має найбільше стосунків із жидівством. За ним ідуть три доби:

1. **Церква та поганська культура.** Цю першу добу ми можемо розрізнити та три частини: а) переслідування (64-313), б) ереси, святі Отці та собори (I-VII віки) і в) навернення герман та слов'ян (до 9 віку).

2. **Церква та європейська цивілізація.** Знову має три частини: а) зріст папської могутності, б) папство на вершинах сили і в) меншає значення папства.

3. **Церква, чи точніш християнство, та новітні часи, тобто світ.** Знову три частини: а) розрив з Правдивою Церквою (від 9 віку до 1517 р.) б) відступ від Христа (до 1717 р.) та в) відхід від Бога та релігії (до 1917 р.)

ЦЕРКОВНІ ІСТОРИКИ ТА ІХ ТВОРИ

Першим справжнім істориком церкви був кесарійський єпископ Євсевій, що написав «Церковну історію» в 10 книгах, почавши від початків, а скінчивши 324 роком. Євсееву історію опісля продовжали аж до 439 року такі особи: Сократ, Созомен та Теодорит. Теодор з Мопсуестії написав знову «історію у трьох частинах». Ці історики писали по-грецьки.

По-латині написав історію Церкви Руфин із Аквілеї. Сульпіцій Север написав «Хроніку» від початку світа до 400 років по Христі.

С. Григорій з Тур став батьком французької історії, написавши в 10 книгах «Історію Франків». Історію Англії списав аж до 731 року преподобний Беда, найученіший муж середньовіччя. Інші історики це: Ордерик Вітал та Толомей да Лукка. Бароній лишив нам 12 томів Церковних Річників. Мансі у 31 томі зібрав речі, що відносяться до соборів. У Франції Боссює визначився не тільки вимовою, але й історичними працями.

Ця країна має Церковну Енциклопедію у 5 томах. у Німеччині працювали над історією Церкви: князь Фридрих Леопольд Штольберг, Іван Й, Деллінгер,

Людвик Пастор, що написав історію напів, Грізар Гартманн.

З українців, що займалися історією церковного життя, це літописець Нестор, єп. Юліян Пелеш, що написав історію Унії, д-р Степан Томашівський, о. Теофіль Коструба ЧСВВ, д-р Григор Лужницький, о д-р Атанасій Великий ЧСВВ о. Нестор Ріпецький та інші.

ПРИХІД ХРИСТА

Старинний світ створив чотири високі культури, а це: єгипетську, асирійську, вавилонську та перську, але як прийшла «повнота часу», то на попелі тих культур осталися три нові народи, а це греки, що з великим захватом плекали науку та мистецтво, римляни виробили право та вміли створити зразкову державну організацію, і жиди, речник та носій правдивої віри в Бога. Але й ті три народи напередодні приходу Месії були в оплаканім стані.

У час приходу Христа світ можна було поділити на дві релігійні групи: жидівську та поганську.

Погани поклонялися божкам, були забобонні та вели дуже розпустне й порочне життя. Очікування якогось Визволника з того лиха жевріло лише в малім числі сердець та умів.

Жиди, навпаки, почитали одного правдивого Бога «Ягве», але і поміж ними за часів Христа, релігійне життя було вельми підупало та обичайність вимагала багато до поправи. Народом проводили секти: фарисеїв, яких Христос зове лицемірами та фальшивими, і садукеїв, що були ззеленізованими жидами з матеріялістичним поганським думанням.

Отож на такім ґрунті Христос кидає гірчичне зерно, з якого має вирости могутнє дерево — Церква Христова.

ЦЕРКВА..

Почин до свого життя має вгорі. Отець Небесний посилає в часі Свого Сина Возлюбленого на те, щоб люди Його слухали. А Цей, по цілонічній молитві, вибирає 12 апостолів. Між ними є Кифа-Петро, що має стати каменем, на яким Христос збудує нову спільноту ласки на вічне спасіння.

Церква ж це видима спільнота вірних, яка у своїм історичнім розвитку є пов'язана та піддана часові, місцю та людям — нарівні з кожною іншою людською установою — за законами природного розросту. Одначе вона від самого свого заснування, тобто від Зелених Свят 33

року, виказується, як щось одне й повне, з власним видом, рисами та властю.

Церква поділяється на два великі стани: навчаюча та слухаюча. Перша передає науку та дари ласки другій. Це вид Церкви, а риси ось які: єдність, святість, вселенськість та апостольськість.

Влада Церкви розподіляється на вчительський, священничий, та судейський уряд. Тими властями Церква уділяє святі Тайни та рядить цілою спільнотою вірних.

Хоча Христос вознісся на небо, то однак Він не лишив Церкви, бо заповів, що буде з Апостолами до кінця віків. Тим то робом Христос в Церкві живе, діє, воює та перемагає. Він посилає Святого Духа апостолам і зараз таки першого дня на слово святого Петра навертається 3 тисячі, а пізніш на вид уздоровленого кривого ще більше душ долучається до першої церковної громади в Єрусалимі.

Отак то почала Церква свій вихід у світ на Зелені Свята 33-го року, а існуватиме аж до другого приходу Господа, тобто до кінця віків, вийшла з міста Єрусалиму, щоб дібратися до всіх країв землі, та з посеред жидівського народу розійшлася між усі народи та раси.

Спочатку, за часів апостолів, християнство поширилося поміж жидами. Осідок його був Єрусалим і провідником св. Петро. Ті перші християни старалися зберегти нову заповідь, але рівночасно не відрікалися старовини — Мойсеевого закону.

Та переслідування розпорують апостолів, а з тим і визнаців Христа та дають нагоду поширитися вірі Христовій поміж поганами. Їхнім центром стає сирійське місто Антіохія, де вірні вперше зовуть себе християнами, а головою стає навернений Савло-Павло «апостол народів». Вони не мали нічого спільного з жидівством і теж не думали йому піддаватися, хочаби бути досконалими християнами без проходження Мойсеевої брами.

З того повстає в Церкві тертя та непорозуміння. Об'явлення св. Петрові, щоб він споживав заборонені жидам звірята, та охрещення Корнилія Сотника, а врешті у 50 році єрусалимський собор, дозволяють навернених поган із тягарів жидівства.

З того то християнство, визволившись із в'язів жидівського націоналізму стає цінністю всіх народів і приймає за столицю Рим. Головою ж духовного вселенства Церкви можна уважати св. Івана, що спобільша перебував у Ефезі.

ЧАСТИНА ПЕРША

ЦЕРКВА ТА ПОГАНСЬКА КУЛЬТУРА

ПРАЦІ АПОСТОЛІВ

Свідкування апостолів про Христа не мало обмежуватися лише на Юдею та Самарію, але сягати аж до країв землі (Дії 1. 8). Тодішній світ був об'єднаний в одну державу — римську, та мав одну загальну культуру, а це — грецьку-геленську, які давали змогу апостолам дістатися до всіх тодішніх країн.

Обидва Якови не вийшли поза жидівську територію, бо старшого казав стягти 42 року Ірод Агринна, а молодшого, першого єпископа Єрусалиму і голову юдею-християн, по виїзді св. Петра до Риму, скинено з крила святині 62 року. Майже усе своє апостольське діяння перевів у жидівській землі і замісник Юди, Матій, хоч мав би працювати, як і Матей, в Етіопії. Цей останній там і загинув за віру.

На схід пішли такі Апостоли: Юда Тадей, брат Якова молодшого, що працював у Мезопотамії, та Тома-близнець, що подався аж до далекої Індії. Вартоломей з Кани Галилейської проповідав Христове вчення у Вірменії, а Симон Зилот за переданням поніс ім'я Христове до Персії, батьківщини трьох царів.

На північ подалися Пилип, що трудився в Малій Азії, Андрій же перевозваний,

подався був аж на північні береги Чорного моря. В малій Азії, як Митрополит Єфезу, упокоївся єдиний природною смертю євангелист Іван Богослов.

Св. Петро, як передано від перших часів християнства, жив і помер у Римі, та його гріб, за останніми розкопками, знаходиться в підземеллях Ватикану.

Св. Павло, «вибрана посудина», що трудився більше як другі апостоли (1 Кор. 15, 10) і відбув 3 місійні подорожі, які описані в Діях Апостолів. Нарешті враз із св. Павлом вмирає від меча в Римі 67 року.

ГОЛОВНІ ОСІДКИ ХРИСТІЯНСТВА

Апостоли, пішовши на місійну працю здобування світа для Християнства, старалися поширити свої впливи по важливих містах, щоб із них наука Сина Божого поширювалася далше.

Ясно, що першим осередком християнства це Єрусалим. Він не тільки, що був столицею жидів, але теж лежав на перехресті шляхів, які йшли з Азії до Африки та й до Європи. Зрештою Єрусалим був провідною зіркою для широкої жидівської еміграції та прихильників правдивого Бога, що з пієтизмом дивилися на місто царя Давида. Тому Єрусалим став і патріархальним містом, лишився і понині,

Другим містом, звідки промінювало християнство, це столиця Сирії, над рікою Оронтом **Антиохія**. Тут стрічається наша релігія з поганством. Високі школи примушують з часом створити і відому катехитичну школу в цім місті, а славою християнської **Антиохії** став св. Ігнат богоносець. Й ця є понині осідком східнього патріархату.

Третім містом, який величається патріаршою катедрою, це **Олександрія** в Єгипті. Тут був центр геленнізму та першим владикою міста мав би бути св. Марко євангелист. Тут теж була катехи-

тична школа з таким Пантаном, Климентом та Орігеном, яка намагалася надати християнському вченню філософічних основ. Крім тих міст, ще були три, які особливим способом відіграли важну роль. розвитку християнських громад першого періоду.

Першим із того другого ряду міст це малоазійський **Ефез**. Тут розвивалися грецька мудрість передсократового періоду, тут був купецький посередок малої Азії, тутки знаходилися прочани до відомої Діяни Ефезької. У цім місті зробив свою випадну базу св. Павло. Єпископом став співробітник св. Павла, Тимотей,

Рівнож помер і св. Іван Богослов. Місцева християнська громада займала п'ять місць по Римі, Антіохії, Олександрії та Єрусалимі. Звідсіль поширювано християнську думку на європейський суходіл, Грецію та Італію.

Атени, духовна столиця старинного світа, почула проповідь св. Павла, що її голосив про «незнаного Бога». І так з того міста поширилося християнство на цілу Грецію.

Коринт, портове місто, що лучило схід із заходом, ключ до Греції, але й одночасно місто несправедливости та розпусти. Тут молоде християнство пробувало сил, щоб здобувши Коринт, податися на «грішний Вавилон на берегах Тибру» — Рим.

До останнього міста аппіевою дорогою прибув одної днини св. Петро, щоб тут створити столицю нецьогосвітньої імперії — католицької Церкви. Була в Римі поважна жидівська колонія, але й між поганами апостол народів почав свою працю. І тут по двох тисячах років сидить наслідник св. Петра — Вселенський Архирей, тепер Іван XXIII.

ПЕРШЕНСТВО СВ. ПЕТРА

Що Христос назначив св. Петра головою Церкви, то бачимо ясно з обіцянки (Матей 16, 17) та з надання ключів (Іван 21, 15). Проти того виступали протестанти та інші не-католики.

Однак документи вказують, що св. Петро був у Римі і тут він оставив столицю першому єпископові. От хоч би з привіту «здоровить вас церква в Вавилоні й мій син Марко» — (1. Петр. 5, 13). Теж мартирологій Єроніміянський з 5 віку твердить, що св. Петро помер у Римі. Свідчить про це і вірш папи Дамаза. Вже від 11-го віку в Церкві було загальне переконання, що св. Петро установив на стало єпископат у Римі. Єретики перших віків не опрокидують перебування папи в Римі, а навпаки до папи відкликуються. Коли був розрух між духовенством у Коринті, то не св. Іван, але папа Климент з Риму заводив лад, бо «римській церкві було дане спочатку старання про всі церкви». Св. Полікарп Смирненський твердить, що римської церкви повинні триматися всі церкви світа, бо вона найкраще зберегла традицію, яку отримала від апостолів. Св. Іринеї виразно твер-

дять, що Римська Церква є непомильним сторожем правди.

ПРОТИВНИКИ ХРИСТИЯН

Апостоли понесли благу вістку св. Євангелії по всіх країнах тодішнього світа. Коли ж вони минулися, то їхні архиерейські жезла перейняли другі, щоб далі продовжати здобування світа для Христа.

Та це не легко було, бо молоде християнство в своїм поході зустріло поважні перепони. Ось вони: жидівство, римська імперія, геленізм та поганська віра.

І. Жидівство

У початках християнство виглядало, наче було б відламом жидівства і за таке уважали його римські влади. Це мало цю добру сторінку, що правами й привілеями, якими тішилися жиди, могли користуватися й християни і тим чином могли постати в римському царстві перші християнські громади.

Знову ж офіційне жидівство, тобто провід релігійно-національний жидівського народу від самого початку показався непримиреним до Христа та Його діла.

Фарисеї і книжники повним фронтом стають проти Ісуса-Спаса і нарешті доводять до Голгофти.

Це саме і з Апостолами: каменують св. Степана, арештують св. Петра й Івана. Савло виїздить ловити християн до Дамаску у Сирії (і в дорозі навертається). Пізніш стинають голову св. Якову Старшому. Це все невгомні докази на ворожість жидівства до Церкви.

Знову ж, навпаки, первісне християнство не відносилось до жидівства вороже, але були щирі намагання продовжати діло Мойсея та ввести вповні вибраний нарід у Христову отару. З часом по невдалих спробах Єрусалимський собор відділює внутрішньо Церкву від Синагоди, а римські легіони знищенням єрусалимського храму у 70-ім році, зовнішньо увільнюють християнство від єврейства.

Жиди одначе далі продовжають своє існування. Витворюється Талмуд ціла система жидівського вірування, основаного на переданні батьків. 132 року цісар Андріян забороняє обрізання жидам та в Елії Капітолінській (що постала на місці знищеного Єрусалиму) ставить статую Юпітера. З огляду на це знову юдеї поривають за зброю. І вдруге римські полчища заливають кров'ю країну і з Юдеї остається пустиня,

2. Римське царство

Куди сильнішим противником християнства стало римське царство. Його сила спиралася на сильному війську, добрій адміністрації та зв'язку. Поганство було офіційною релігією і хто виступав проти нього, той одночасно був і ворогом держави.

Християни старалися йти за наукою Спасителя та віддавати те, що кесареві, а Боже Богові, але римська влада опиралася на тоталітарній системі, тобто хотіла панувати не тільки над тілом, але й над душею підданих.

Християни ж не могли погодитися на таке всеціле панування і тому уважано їх не тільки політичними ворогами, але й суспільно шкідливими, як писав Тертуліян: «Коли виляє Тибр, або Ніль не наводнює піль, як посуха, землетрус, голод, пошесть: зараз християни на жир левам» (Апологія 40).

250 років тривала ця боротьба аж доки Константин, перемогою коло Мільвійського мосту не видав мілянського едикту, яким дозволив на вільне визнання Христа-Бога. 394 року християнство стає офіційною релігією римської імперії. Коли 476 року варварські наїзди завдають останнього удару римському

царству, то християнство переможною
стопою стає на його руїнах.

3. Геленізм

Коли римлянство становило зовнішню небезпеку для християнства, то куди більшу загрозу приносив геленізм. Це американізм старинности. Експанзія греків на схід, головню за Олександра Македонського та його послідовників, привела до стоплення грецького первня зі східнім і витворила геленізм. Той геленізм набрав великої культурної стійности і впрост завоював найздників римлян. Не менше впливу виказав і на жидівство (матеріялісти-садукеї).

Християнство не було вороже наставлене проти геленістів, навпаки св. Василій стає речником користання з скарбів клясичної грецької культури, пишучи листа «До Юнаків». Але не така була позиція геленства. Воно лежало в блудах поганства і з тої рації почало боротьбу з Церквою. Проти Христа пишуть: Келсій Єрокль та Порфірій і своїма письмами вони роблять багато шкоди молодій християнській науці.

Отож тільки пильні студії та наука могли охоронити Церкву перед погубним

впливом геленізму. До цього піднялися перед усім катехитичні школи в Антіохії та Олександрії. Врешті св. Августин підпорядкував плятонську науку християнству і тим робом минула небезпека від геленської культури.

4. Поганська релігія

Ця була найтвердішим горіхом для нової христинської віри. Тут не треба розуміти «урядову релігію», але поганський спосіб думання — ментальність — і поганський спосіб життя. Правда, вищі класи суспільства переживали свого рода просвічення і почали провірювати своє ставлення до різних поганських казок та переказів, але це ще не значило, що вони зараз таки й пристануть до чистого джерела нашої віри. А нарід довго ще зберігав, навіть при християнстві, свої старі обичаї. До боротьби з поганством стали такі люди Церкви, як от: Таціян, Тертуліян, Лактанцій та Арнобій, ці дивилися більше на демонічний характер поганства і його під цим виглядом поборювали, а другі як: Юстин, Теофіль, Оріген, Климент Олександрійський, Василій Великий, а перед усім св. Августин вишукували в поганстві позитивні риси, щоб тим робом роз-

броїти невіру, але завжди радикально поборювали забобони й неморальність поган.

Згодом, коли римська держава перестає бути офіційно поганською, то поганство хилиться та безповоротно впадає.

ПЕРЕСЛІДУВАННЯ

Римське царство за часів Христа мало до 60 мільйонів населення і охоплювало майже всі тодішні народи Європи, Азії та Африки у сфері Середземного моря.

Серед них релігія Христова скоро поширилася так, що коло 150 року міг написати св. Юстин-мученик таке: «немає народу між греками чи варварами та іншими племенами, що від них не плила молитва до Бога Отця і Творця в ім'я Ісуса Христа розп'ятого» (Розмови 117). А за 50 років пізніше пише Тертуліян: «хоча ми вчорашні, то заливаємо цілу вашу імперію, міста, острови, замки, повіти, ваші табори, ваші палати, сенат ваш, і ваше судище. Число християн є таке велике, що коли б вони вийшли з римського царства, то воно опустіло б» (Апологія 37).

Отже поганський світ з великою силою рушив проти нової релігії, Настала доба

кривавих переслідувань, що тривала понад 250 років. Хоча гострота переслідувань не була всюди однакова і не все вони тривали. Однак то ми можемо поділити період переслідувань на три частини:

а) **індивідуальне** гонення християн через перших 150 років;

б) **несистематичне** гонення в першій половині III віку;

в) **систематичне** гонення християн та Церкви в другій половині III віку. Загалом було, за св. Августином, десять важких переслідувань.

1. Спонуки гонень

Найперше розглянемо **внутрішні** мотиви. Сама природа християнської релігії викликає в противників лють, а це, ще вона стоїть невгнуто за правдою проти блуду. Правдива релігія не може погодитися на якусь іншу релігію, бо правда є тільки одна і тому усе будуть сповнятися слова Основника Церкви: «Як мене переслідували, так і вас переслідуватимуть».

Отож християни не могли вдоволитися тільки поставленням статуї свого Бога чи Христа в пантеоні Риму, тобто святині всіх божків. Теж не могли признати божеської влади кесаря,

Чисте та моральне життя вірних було сталим викликом поганській непогамованості. І тому усувалися вірні від публичного життя. А погани кидали наклеп на них, наче б то «християни це така юрба, що жахається світла». Одначе хто спостерігав християнське життя зблизка, той мусів закликати: «дивіться, як вони взаємно любляться».

Врешті скоре й дивне поширення Церкви по цілому римському цїсарствї в лють вводило римську потугу, яка маючи до диспозиції цілий державний апарат, не могла собі дати ради з кількома рибалками.

Нагода до гонення: 18 червня 64 року вибух у Римі страшний пожар, що тривав сім днів та ночей. Поширилася чутка між народом, що цей пожар мав би спричинити сам імператор Нерон. Цей, щоб скинути з себе всяке підозріння вирік, що Рим підпалили християни. І так почалося люте та жорстоке гонення вірних, як ворогів людського роду. З християн робили живі смолоскнипи, щоб освічували городи столиці тодішнього світа.

2. Розвій переслідувань

До 180 року по Христі гонення християн обмежується до поодиноких осіб, а не до християнства зорганізованого в Церкву.

Наступники Нерона, Везпазін та Тит не займали християн аж їх наслідник Доміціян, що собі приписував титул «Пан і Бог» почав нове гонення. Пізніше Траян, еспанець, видав такий спосіб переслідувати вірних Христових у рескрипті до губернатора Витинії, Плінія Молодшого: «не треба їх вишукувати, але мається карати, коли їх донесуть й покажуться сталими в вірі» Для Траяна вже саме ім'я «християнин» було злочином. Тому християнський письменник тих віків, Тертуліян, так опрокидував цісареве твердження: «якщо ти засуджуєш християн, то їх вишукуй, а якщо не кажеш їх вишукувати, то чого засуджуєш?»

Адріян, наслідник Траяна, не міг так нерозумно та протиправно поступати й наказав азійському проконсулеві Мініцієві Фунданові таке: 1) засуд християн може статися тільки через звичайний судовий процес, 2) а засуд той має бути виданий тільки на християн, які провинилися проти римських законів, 3)

кари мають бути відповідні до провини, 4) треба суворо карати якенебудь фальшиве свідоцтво.

Спокій був за Антонина Пія, а «філософ на троні», Марко Аврелій, з політичних та філософських спонук знову почав нагінку на християн. За його сина Коммода настав мир для Церкви.

Переслідування однак ще не систематичні самої Церкви як організації приходять у першій половині III-го віку.

Септимій Север намагається вдарити по Церкві як по організації, хоча зразу він був прихильний до християнства, бо християнин-невільник Прокул його врятував від смерти в недузї. Потім, по довгій перерві знову б'є, головно по єпископах та священниках, простий але жорстокий колишній пастух, цісар Максимин Тракійський.

Нарешті останній період це вже систематичні гонення християн та Церкви. Починається цей період Декієм, який бажаючи зорганізувати державу до оборони проти наїзду герман уважав за головне завдання, яким би скріпив внутрішню римську потугу, віднову поганської релігії. Він не хотів вбивати чи виганяти з краю християнам, але тільки спричинити масове відступство. Наказав одного дня явитися всім християнам і

принести жертву поганським божкам, точніш офіційно признати поганську релігію через жертву, а ті, що це зробили б отримували посвідку (лібеллюм).

Ще сильніше взявся за християн Валеріян, який загрозив непослушним вигнанням, цілковитим забранням маєтку та карою смерті. Навіть заборонено християнам ходити на кладовища.

Нарешті прийшов Діоклетіян, який через 20 років лишив в спокою вірних, а пізніше, спонуканий своїм швагром Галерієм, почав найжорстокіше переслідувати християн. Нищено тоді церкви, палено св. книги, заборонено сходити та позбавлювано християн громадянських прав. Гонення набрало масовости. Між іншим тоді загинув від меча переслідувачів цілий римський легіон (6.000 осіб), що був під командою св. Маврикія в околицях Швейцарії та південної Ренщини.

Та 305 року Діоклетіян покинув боротьбу з християнами, а жахлива хвороба Галерія, ради його поганого життя, привела цього на ложе смерті.

3. Кінець переслідувань

Діоклетіян поділив імперію між двох кесарів Константина з осідком у Тревїрі на заході (Еспанія, Галлія, та Бри-

танія) і Максентія на півдні (Рим, Італія та Африка). Цей останній вельми жорстокій та дволичник загадав стати цілковитим паном заходу, усунувши Константина. Одначе цей виступив проти свого суперника війною і коло Мульвійського моста під Римом 312 року прийшло до рішальної битви. Хоча Константин мав 25.000 вояків, а Максентій до 100.000, то виграв, йдучи до бою під знаменем хреста з написом «цим переможеш», як мав поручення в сні. Ото ж у Медіоляні видав 313 року едикт, в яким постановляв: 1) мають перестати переслідування та всі виїмкові закони стають неважні. 2) християнська віра має всі громадянські права, 3) мають бути відбудовані та віддані всі церкви та інші будинки для церковного вжитку, 4) поодинокі церкви та громади мають право стати правними особами.

Мучеництво

За час тих переслідувань згинуло багато вірних. Деякі старинні римські роди тим були цілком винищені. Знову переслідувателі не тільки що політично переслідували вірних, але виказували велику жорстокість. Нерон казав подати отруту для свого приятеля Брута, казав

порізати жили постові Луканові, забив Сенеку, свого вчителя, жінку Октавію, маму Агрипину, брата Британика. Сам, скинений з цесаря, поповнив самогубство. — Доміціяна вбито в палаті і сенат наказав постирати всі його написи та затерти всяку згадку про того переслідувача імени християнського. — Декій загинув в бою проти карпів, що жили між Карпатами й Дунаєм і навіть його не похоронено, але звірі дикі розшарпали тіло. — Валеріян, ставши полоненим перського царя Сапора, був йому підніжком, як цей сідав на коня. А його шкуру посмерти помальовану на червоно та поставлено в храмі на показ як трофей. — Діоклеціян себе заморив голодом, не маючи спокою ні на ліжку, ні на голій землі.

Переслідувані з великим геройством йшли на смерть. День їхньої смерти це був день народження (до неба). Вірні збирали мощі їх та радісно святкували роковини смерти. Кости св. мученика Полікарпа вишукувано наче жемчуги і як дороге золото, щоб потім вшанувати їх. Св. Ігнатій Богоносець бажав бути доброю Христовою пшеницею, змеленою зубами диких звірів. Св. Юстин відважно відповідає

судді: «роби що хоч, ми є християни і ідолам не жертвуєм».

Мученик Карпо уважає своїм властивим іменням «християнин» і за це wraz із Папилом стає свідком Христовим. Відомим є процес африканських мучеників між ними жінок Перпетуї й Феліцити. Як ті жінки героїсько йшли на смерть, то Перпетуа закликала до свого брата та оглашених: «будьте сильні у вірі і не журіться нашими муками».

Катакомби

Як почалася ширити християнська віра в Римі, то римляни не ховали своїх покійників нашим звичаєм, але палили їх. Потім попіл збирали в урни і приміщували по хуторах чи здовж великих військових доріг, як от Аппійська. Правда, такі місця, де зберігалися урни з попелом покійників за римським правом були священні і їх дуже шановано.

Християни ж не могли погодитися на спалювання покійників, бо для них, за св. Єронімом: «смерть не є смертю, але спочинком, сном аж до великого дня воскресіння тіла». Тому вони ховали тіла небіжчиків і місця такі звали «цвинтарями», або «спальнями». Цвинтар походить від грецького слова

«кімітер» від спати. Отже по нашому кладовища повинні зватися «спочилища».

Тим робом почали копати могили, але під землею. Перші такі катакомби були ще до смерти верховних Апостолів. Одною із найстарших катакомб це ця Претестатова, що походить з-перед 130 року. Там похоронено св. Квірина. Ховання покійників у старім Римі оберігалось законом і тому навіть найбільш затяті переслідувачі як Нерон, Адріян, Траян чи й Декій, не відважилися нарушити цвинтарів-катакомб. Допіро 257 р. Валеріян заборонив під найсуворішими карами всякі сходини християн по кладовищах. А наступного року захоплено в катакомбах самого Папу Сикста II і він загинув таки при престолі wraz із дияконами Агапитом та Феліциссимом.

Як настала свобода для Церкви, то християни далі уживали катакомб до ховання покійників. Але 410 року готи дуже ограбили ті підземні цвинтарі і по 426 році занехують вірні ховати померлих по катакомбах. У тих часах християни глибоко почитали ці підземні свідки християнської слави, як про це пише та згадує св. Єронім. Він бувши на науці в Римі, у неділі та

свята любив відвідувати місця, де лежали мощі св. мучеників в підземелях.

Пізніш цілі ночі проводив на молитві у катакомбах св. Каллікста св. Пилл Нері.

Вигляд та положення катакомб. Це довгі підземні коритарі, що мають у стінах заглиблення на тіла покійників. Ці заглиблення звуться «локулі» — місця. Для визначніших покійників чи св. мучеників роблено більшу залю і цей рід гробу звано «аркосолієм». При них правлено поминки та Служби Божі. Головно в час переслідувань християнське літургічне життя схоронялося до катакомб.

Самі римські катакомби, за обчисленням вчених, мали б приміщувати 6 мільйонів тіл. А довжина підземних ходів сягає довжини цілої Італії від півдня на північ. Знову поверхня катакомб обіймає 2 й пів мільйона метрів квадратних. У Римі було легко копати катакомби, бо тут є особлива опока, звана туфо, що не обсипається і сильно тримається. «Катакомбами» спочатку звали тільки околиці церкви св. Севастіяна в Римі, а пізніш цю назву розтягнуто на всі підземні кладбища.

Катакомби знайдено і по інших містах Італії, як от: Анкова, Кюзі, Албано, Неаполь; Калябрія, Сицилія та Сардинія —

провінціях, а теж і по північній Африці, в Олександрії в Єгипті, в Малій Азії, Палестині та в нас, на Криму.

Відкриття та праці над катакомбами: Аж до кінця 16 віку катакомби були в забуттю. 31 травня 1578 року відкрито їх випадково і з того почався великий інтерес у розслідуванні християнської старини в тих підземеллях. Головно багато напрацювався Антін Босій. Одначе до 1841 року розкопки були несистематичні та експлуататорські. Славні дослідники катакомб це італійці. Маркі та Россі. Цей відкрив 13.000 написів та Антін фон Ваал і Вілперт — німці.

Вага катакомб: Це свідок віри перших християн і найкращий доказ на користь релігійного життя. Написи, символи та образи нам вказують, що в те, що ми віримо — вони вірили і що наша віра не змінилася.

З написів, то є такі: «Аггику, спочивай у мирі і молися за наші гріхи». «Жий!» Нехай спічне в Господі твоя душа».

Символи це рисунки пальми, кошиків з хлібами та рибою, гостини, які пригадують на Євхаристійну трапезу.

Образи: Йона, Ноевий корабель, Даниїл між львами, воскресіння Лазаря Ісус — Добрий Пастир. До 70 разів знаходи-

мо трьох царів, які поклоняються Пречистій Діві з дитятком Ісусом.

До того багато предметів домашнього вжитку виявляють нам спосіб тодішнього життя та побуту. Тому катакомби зовуть арсеналами — складами віри і можна сказати: «що коли б люди виреклися віри, то про неї розказуватимуть каміння та стіни катакомб».

Церква по переслідуваннях

Перебуває три епохи: а) **терпимість християнства**. Едикт Константина не давав християнству права стати державною релігією, але він проголосив свободу віри. Це було додатне, але відемне було те, що імператори почали уважати себе покровителями Церкви та масові навернення спричинилися до поверхневого християнства і різні регіональні та націоналістичні течії ослаблювали Церкву, щоб врешті її привести до роздору на східню та західню.

Другий крок до більшої свободи церкви приніс 324 рік: б) **заборона поганства**. Ставши єдиним імператором, вже без Ліккінія, цісар забороняє визнавати «віру темряви» її свята та видовища усуває. Обмежує боротьбу мечників та злагіднює жорстокости невольництва, Розп'яття усу-

нено з карного закону та заведено недільний спочинок від праці. Духівництво звільнено з загальних суспільних тягарів. На урядників радо вибрано християн.

Теодосій Великий, 394-го року признає християнству; в) **права офіційної державної релігії**. Культ поганський зовсім знесено та заборонено під тяжкими карами виконувати його чинності. Ще кілька слів про **цесарів** того періоду. Константин справді багато зробив для християнства, а ще більше його мати, св. Олена. Однак він усе брав політичною міркою та охрестився аж на ложі смерті, закликавши, що чується тепер насправді щасливим і переконаним, що отримає вічне життя.

По Константині, що переніс столицю цесарства з Риму до Константинополя, панують сини, точніш Констанцій. Останнім з константинової династії був Юліан Відступник, що задумав знову повернути поганство. Він не бажав робити мучеників, але забороняв християнам вчитися в публичних школах, намагався піднести гідність поганських жерців, завів свого рода чернецтво, безженність між ідоложерцями, намагався надати краси поганським відправам та жертвам. Щоб спротивитися пророцтву Христа (Матей

23,28) що з Єрусалиму не остане каменя на камені, приказав відбудувати святиню, але вогонь із землі палив працюючих і так не могли виконати цього поганського і злобного наказу цесаря. Останній цей переслідувач помер у бою з персами у 363 році, закликавши: «Ти, Галилейцю переміг» як про це свідчить поганський письменник Аміян Маркелін.

По смерті цього військо вибрало мудрого і лагідного Йовіяна на цесаря, але цей опирався, мовляв: «я християнин». А військо закликала: «і ми теж християни!» І він прийняв трон, хоча довго не пожив. Найбільш рішучим католиком виявився цесар Теодосій, що й зробив з християнства державну панівну релігію.

ЄРЕСИ

Переходимо тепер до другої частини першої доби: Великі переслідування Церкви мали більше зовнішній характер й вона серед тих гонень кріпилася та ще більшого розголосу набирала і з тим притягальної сили. Куди гірші та небезпечніші були напади на Церкву духовною зброєю, тобто наукою та філософією. І ці напасти вже за переслідувань почалися. Вороги хотіли не тільки фізично знищити членів Христової віри, але й морально роззброїти Божу науку. Та найгіршим лихом для Церкви були її внутрішні непорозуміння на тлі науки та поглядів. Хоча Церква і на це була приготована, бо сам Христос заповів, що між вами самими постануть фальшиві Христи та пророки й св. Павло, який уже мусів боротися з початковими блудними науками, теж пише коринтянам (11 19); «конечно між вами роздорів, а це на те, щоб розпізнати тих, що гідні похвали». Одначе це була дуже поважна загроза і тільки постійна опіка Святого Духа та Боже чудо врятувало молоду Церкву перед роздрібленням та руїною.

1. Первісні помилкові вчення

Першими блудновірцями треба уважа-

ти гностиків. Було до 30 гностичних ересей. Всі вони змагали осягти вище знання християнських правд, при допомозі філософічних складників, головню Плятона, тобто грецьких філософів, і містичних міркувань персів та східніх загалом.

Правда, була і гнозис-знання, що його Церква не осуджувала, а це старання якнайкраще пізнати Христову науку та в міру можливости зглибити таїнства віри. Гнозис-ересь це та, що намагається дійти там, де людському розумові понад силу. Огнищами тої ереси були Палестина, Сирія та Єгипет. Батьком і предтечою гностиків це Симон Волхв, що про нього згадують Апостольські Діяння (глава 8-9), і який за баг грішми набути спромому уділяти дари Святого Духа.

Є дві струї гностиківської науки: грецька під проводом Валентина, що жив 20 років у Римі, і який уважає, що між Богом і світом є посередині надприродні істоти, звані «еони» і Христос був одним із ним, одначе не був Месією, бо цього вислав Впорядник світа-Деміюрг. Перська ж струя має менше християнських складників і є по своїй суті дуалістична, тобто уважає що є два початки всього: Бог творець світа й Злий дух, спричинник лиха.

Перший роздорець, тобто, що не тільки проповідав фальшиву науку, але й відірвався від Церкви, це багатий фабрикант зброї з Синопи над Чорним Морем, **Марціон**. Приблизно 140 року він поганського священика, **Монтана**. Він, у тором Церкви. Він вважає, що тільки частина людства є призначена до спасіння, отже ті призначенці мають жити чисто та ошадно. Він багатьох побаламутив і створив спільноту з єпископами, священиками та дияконами.

Особливим фанатизмом завзяттям визначалася секта **Монтаністів**. Звана так, від свого основника, наверненого поганського священика, **Монтана**. Він у товаристві двох одержимих жінок **Прискили** та **Максимили**, почав пророкувати скорий прихід Христа та влаштування «небесного Єрусалиму» на землі. Вимагав від своїх вірників строгих постів, не вільно було вдруге по смерті подруга дружитися, хто ж «тяжко» прогрішився то той на все відпадав від церкви. Він теж вимагав виректися усіх проявів суспільного життя. Не тільки Мала Азія, але й Італія, Франція та Африка пішли за його навчанням. В цій останній частині світа став їхнім головою відомий християнський письменник, **Тертуліян**.

Про іншу секту, маніхейців, до якої замолоду навіть був та належав св. Августин, маємо багато легендарного. Основник її був персом та звався Мані. 276 р. перський король Баграм і казав його розп'яти. Вчення Мані поширилося по цілій римській імперії. Ця релігія це стоплення християнських елементів з перським дуалізмом. Головою маніхейзму були наслідники Мані. Мали 12 «книжників», 72 «єпископи» багато священників та дияконів.

Жорстокість переслідувань привела декого до думання, що вже приходить заповіджений Христом час горя і з того зродилися сектанти звані хіліясти, тисячники по-нашому, які уважали, що Христос повернеться незабаром на землю і пануватиме на ній, як земський володар через 1.000 років. Потім прийде диявол та кінець віків.

Папа Корнелій (3 вік) за те, що приймав до Церкви «впалих», тобто тих, що виреклися віри в час переслідувань, мав супротивника у священникові Новаціянові, який уважав, що церква повинна складатися тільки з «святих». Отак то Новаціян спричинив у Римі перший роздор і багато він пошкодив Церкві, бо виступив якраз за Декієвого переслідування.

Питання про **перехрещування**. Єретики, ясно, хрестили своїх вірних, а як ці наvertsалися до правдивої Церкви виринуло питання чи вони важно охрещені. До тої справи був вмшаний навіть і св. Киприян. Головно в Римі і Картагіні, та врешті в цілій північній Африці вийшло з того приводу велике замішання. Його усунув Папа Степан I, що признав правильне хрещення єретиків важним.

2. Пізніші єреси

Єрессю великих розмірів ле **ар'янізм**. 318 року в Єгипті священник Арій, опираючись на гностичних засадах почав навчати, що Христос не був правдивим сином Божим. Ради того, що єресь знайшла велику силу прихильників, цар Константин за згодою папи Сильвестра I-го скликав 325 року перший вселенський собор до Нікеї. Було на нім 300 єпископів.

Вони осудили цю єресь. Одначе аріянство ще довго покутувало, головно між новонаверненими германськими племенами.

Аріянізм потягнув за собою ще три єреси, які помилково думали про особу Христа, а це несторіянство, монофізитизм та монотелетизм.

Несторій, царгородський патріях, зробив такий великий натиск на божу і людську природу в Ісусі, що не тільки визнав дві природи, але й дві особи в Христі. Син Божий, наче в церкві мешкав в Ісусі. З тої причини вимагав знати Пречисту Діву Марію тільки Христородницею, а не Богородницею, Ефеський Собор 431 р. осудив цю ересь, а Несторій помер на вигнанні в Єгипті.

Проти Несторія виступив царгородський архимандрит, Євтихій, і у своїм записі навчав, що людська природа заникла в Христі, як капля в морі. З того зродилася **одноприроднича-монофізична** ересь осуджена 451-го р. в Халкедоні.

Царгородський собор із 630 року осудив ще одну ересь, що була відрухом на монофізитизм а це **одновольство-монотелетизм**. Візантійський патріярх Сергій твердив, що є дві природи в Христі, але тільки одна воля.

Ще про блудні науки доокруги синаї. Коло 400 року британський чернець Пелагій прибув до Риму й почав навчати, що новонароджені діти є вийняті з-під гріха, як Адам перед упадком. Тим він підривав навчання Церкви, оперте на св. Письмі, що ласка і свободна воля повинні співпрацювати у спасенні

людини і ласка є вища понад усяку людську діяльність.

Пелагієве навчання упорядкував ірландський монах Келестив. З Риму вони обидва переселилися до Африки. Папа Інокент I їх викляв, а ця нова наука була осуджена соборами: Мілевитанським (416) та Картагінським (418). У Ефесі ще й potwierджено ці попередні засуди. Св. Августин у розправі про пелагіанізм сказав про рішення папи: «Рим сказав — справа скінчена».

З тої ереси пізніш вийшла ще одна, а це семіпелагіанізм. Робляче коротке зіставлення, скажемо, що ці помилкові вчення можна стягнути до трьох гатунків:

Єреси щодо Пресвятої Трійці: неясно ачили про Отця: — гностики, маніхейці; про Сина — аріяни; про Святого Духа — македоніяни.

Єреси щодо вочлочення: несторіяни, монофізити монотелети. Єреси, що зле пояснювали відношення людини до Бога; монтаністи, пелагіяни, пів-пелагіяни.

СВЯТІ ОТЦІ

До оборони Церкви перед блудними науками, виступили побожні та вчені мужі, що старалися глибокими науковими і популярними виводами збивати закиди

еретиків та утверджувати правдиву науку, що її передали Апостоли світові.

Є чотири класи тих учених: апостольські отці, отці Церкви, вчені та церковні письменники.

До перших належали учні апостолів, що полишили свої писання в обороні правди та є свідками первісного життя і побуту молодого Христової отари. До них належать: Варнава, Климент, Римський, що помер замучений на Криму, св. Ігнатій Антіохійський, св. Полікарп із Смирни.

Отці Церкви, це правовірні письменники християнської давнини, яких уважається за речників церковної традиції. Щоб когось із них причислити до Отців, то треба, щоб даний письменник визначався прикметами: 1) правовірною вірою, 2) святістю життя, 3) признанням Церкви, 4) старинністю. Коли брати часово, то святі Отці сходу кінчаються св. Іваном Дамаскином (помер 749 р.), а св. отці заходу — св. Ісидором із Савілли (помер 638 р.) .

Вчені ж (доктори) Церкви це святці, що визначилися великим знанням правди християнської, одначе багатьом із них бракує давнини. Це вчені мужі середньовіччя та новітніх часів, як от св. Альфонс Лігорі. Хоча всі Отці Церкви є одночасно і вченими Церкви. До вчених нале-

жати, крім Отців, такі: св. Тома з Аквіну, Анзелм з Аости, Вернард з Кляравалле, Альфонс Лігорі, Франц з Салес, Петро Канізій, Іван від Хреста, Роберт Бєлармин, Алберт Великий та св. Антін з Падви.

Церковні письменники це ті, що визначилися працею пером на полі апологетиків, догматики, аскетички, пояснювання св. Письма, церковної історії, однак їм недостає визначної святости.

І. Світила сходу

Св. Атанасій Олександрійський, був учнем св. Антонія пустинника, пізніш висвячений на диякона 319 р., єпископом Олександром. З ним то був св. Атанасій на нікейському соборі 325 р. По смерті свого владки (328) займає єпископську столицю, одначе майже ціле своє життя поводить у боротьбі з аріянськими імператорами та такими ж єпископами. П'ять разів пішов на вигнання, проживши на нім понад 17 років. 365 р. повернувся до Олександрії. Його звали «Отцем правовірности», «стовпом Церкви», «лікарем її недуг» — словом одної із найвизначніших особистостей свого часу. Великий вплив мали й його книжки, Помер 373 р.

Св. Василій Великий з Кесарії Кападокійської. Походив із багатой та побожної родини, що вся признана Церквою за святу. Вихований батьком та бабусею, св. Макриною, студіює в Кесарії, Царгороді та Атенах. Потім стає адвокатом. За порадою і впливом сестри Макрини виїздить до Сирії, Палестини та Єгипту, щоб особисто залізватися з чернечим життям. Опісля враз із товаришем зі шкільної лавки, св. Григором Назіянзеським, починає вести чернече життя, але в формі малої чернечої родини. Тим чином охороняє своїх ченців перед небезпеками самотничого життя та й перед великою казармою тебаїдських ченців. Далі стає священником та єпископом свого рідного міста. Боронить божества Святого Духа проти Евномія; визначається широкою суспільною діяльністю, закладаючи ціле місто християнської добродійности «Василіяду» та ставить чоло яріянам. Звуть його «західнім між східними», бо визначався великим прив'язанням до Апостольської Столиці. Помер 379 р.

Св. Григій з Назіянзу великий богослов та священний поет. Був помічником свого батька-єпископа, а пізніш цар Теодосій закликав його на патріярший престіл в Царгороді. Одначе він зрікається і побо-

жно доживає віку в своїм родиннім місці. За глибокі проповіді про Пресвяту Тройцю названий «Богословом». Своїми священними піснями заступив християнській молоді світський епів поганських поетів. Упокоївся 389 р.

Св. Іван Золотоуст це найбільший проповідник християнського світа. Син полководця та побожноі матері, що скоро повдовіла. Зразу вчиться в Лібанія ретора, пізніш живе пустинником в горах, коло Антіохії. Повернувшись до міста Антіохії, стає священником і виголошує свої знамениті гомілії. Ставши патріархом Царгороду через проповідь про жіночу пустоту викликає злість до себе царіці Євдокеї та, засланий, вмирає в Вірменії 407 р. Його зовуть теж «Вченим Пресвятої Євхаристії» і він є, враз із св. Василієм та Григорієм, основниками та впорядчиками східного обряду.

2. Світила заходу

Св. Амбросій був губернатором Медіолану, як розгорілася тамки боротьба між католиками та аріянами. У час вибору на єпископа ввійшов Амбросій до церкви, щоб там наглядати над ладом, а якийсь хлопчик кликнув «Амбросій єпископом» і нарід вибрав його на єрарха. Він ще був тільки оглашеним, але за

тиждень охрестився і відразу виключив із своєї свити всіх аріян. Студіюванням грецьких отців як Орігена, Климента Олександрійського та св. Василя Великого доповняє своє богословське знання і стає одним із найбільш впливових єпископів. Говорив такі гарні проповіді про дівицтво, що матері не пускали своїх дочок боячись, щоб усі не поставали дівицями посвяченими Богові. Виказав відвагу і перед імператором Теодосієм Великим, якому заборонив входити до церкви та наклав публичну покуту за вбивство невинних людей у Солуні. Навернув теж і св. Августина. Став творцем західнього обряду, що зветься «амброзіанським». Помер 397 р.

Св Августин син Патрикія та св. Моніки, що його не тільки «на землю породила, але й до неба». Знову посвятився літературним студіям. В час науки підпадає під вплив маніхейців та веде нечесне життя. По довгих трудах, навертається, описавши свій поворот до Бога у книзі «Визнання». В 33-ім році хреститься, а пізніш стає священником у Іпоні, Північна Африка. Незабаром займає єпископську столицю цього міста. Боронить католицьку віру перед маніхейцями, донатистами та пелагіянами. Його праця з 22 книг «Боже м

сто» це свого роду історія філософії у християнській душі. Помер 430 року, як до обложеної Гіпони вдерлися перші вандалські воєнки.

Св. Єронім, слов'янин із Дальматії. Вищі студії кінчає в Римі та Тревирі. П'ять літ живе пустинником у Сирії, висвячений на священника св. Григорієм Назіанзенським, дістає припоручення папи Дамаза справити та поліпшити латинський переклад Біблії. Цей переклад названо «Вулгата» і досьгодні уважають його, як офіційного в західній Церкві. Помер 430 р. коло Вифлеєму, де вів тверде пустинницьке життя.

Св. Григорій I. Походив з сенаторської родини та прийняв рясу св. Венедикта. У свій час вибраний одноголосно папою. Крім інших письм оставив понад 800 листів. Він заслужився наверненням герман. Боронив непохитно Церкви перед зазіханям візантійських імператорів. Коли патріярх Царгороду назвав себе «вселенським», то він прийняв титул «слуга слуг Божих», Багато причинився до піднесення літургичного життя, головно співом, що його звать «григоріанським». Помер по 5-літній недужі 604 р.

СОБОРИ

У боротьбі з злими науками треба було час-до-часу заявитися за правдою цілій Церкві. Доречі, такі маніфестації не є конечні, бо ж сам Папа, маючи власть непомильности, може проголосити з катедри справжню і чисту науку Христову. Однак люди є людьми і зовнішне діє сильно на загальну опінію.

Предтечею таких вселенських соборів був Єрусалимський собор Апостолів у 50-ім році. Тоді св. Петро скликав з цілого світа перших проповідників св. Євангелії, щоб застановитися спільно над питанням співжиття юдео-християн та християн з інших народів. З того то прикладу у пізніших віках мали місце з'їзди та наради владик цілої Церкви, або й певної її частини (собори провінційальні, синоди).

Щоб вселенський собор був правосильний і обов'язував цілу Церкву, то його має скликати та в нім проводити й його затвердити Папа. Хоча участь Папи не мусить бути особиста та безпосередня.

Перші собори

Всі вони відбулися на Сході. Першим був той у Нікеї 325 р, на якому було

318 владик. У тому часі тут резидував цісар Константин і тому наради відбувалися в його палаті. Головним завданням собору було осудити ересь Арія, який теж брав участь у соборі з своїми 17-ма єпископами. Його осуджено та засуджено на прогнання, а правдиву науку про Пресвяту Трійцю зібрано в нікейським символі віри.

За цісаря Теодосія 381-го року скликаю новий собор у **Царгороді**, на якому 150 єпископів осудили дорешти аріяни та інші секти, як аполінаристів, духоборців, сабеліїв, марцеліян та фотійців. Тут доповнено рівнож символ віри. Це той, що його вживаємо на відправах.

Третім собором був **Ефеський**, (431) що осудив Несторія. Його можна уважати за перший Марійський Конгрес. На нім визнаю святково Марію за Богородицю та ще рішучіше показала на нім повага та влада Папи.

Найбільше учасників-єпископів мав собор у **Халкедоні** проти Євтихія-монофізита, у 451-ім році. Брало участь 630 єпископів. На тім то соборі закликали св. Отці по прочитанні листа Папи «Святий Петро промовив устами Лева

За папи Віргілія відбувся новий собор у **Царгороді** (553), що осудив устами 151 єпископа за потвердженням

папи помилкові вчення несторіян і монофізитів.

За цим 680 року в тім же Царгороді ще один собор, що осудив монотелетів.

Успішність перших видно була велика, бо Церква по сьогодні не перестає користати з того засобу, щоб утвердити католицьку віру та краще подбати про вічне спасіння людей.

Пізніші собори

Щоб не повертатися вдруге до тої справи, ми подамо коротко і про пізніші вселенські собори.

Ще два собори були на сході, а це Нікейський 2-ий (787) що опреділив належне почитання св. ікон та Царгородський 4-ий (869), який осудив роздор Фотія.

Наступні відбулися на заході за порядком чотири латеранські в Римі. У рр. 1123, 1139, 1179, 1215. Найважливішим із них був останній, що видав 70 важливих декретів про обнови християнського життя: між ними й декрет, про сповідь і великодне св. Причастя. Пізніш (1512-1517 р.) був ще п'ятий латеранський собор.

Два собори в Ліоні — Франція у рр. 1245, 1274. На цім останнім був присутній і український єпископ Петро Акеро-

вня. Ішла на соборі справа вибору папи та унії грецької церкви.

Переважно західними справами займалися собори **Вієнненський** та **Констанцький**. На цім останнім йшли намагання усунути західню хизму-роздор.

Базилейсько - фльорентійський собор має за завдання з'єднати греків (30 рр. 15 віку).

На порозі третього періоду історії Церкви — християнство й світ — стоїть довготриваючий — 18 років — **тридентійський собор** (1545-1563). Його головна задача осудження протестанської реформи і заведення спасенної католицької реформи.

Останніми соборами це **Ватиканські: перший**, що визначив чітко непомильність Вселенського Архиєрея, а через захоплення італійцями Риму був перерваний (1870 р.) і **другий**, який почався в 1962 році у жовтні, а у вересні 1963 буде продовжатися.

Отак то маємо досі 21 вселенський собор.

ЧЕРНЕЧІ ЧИНИ

Чернече чи монаше життя має свій корінь у св. Євангелії. Ісус зве нас до вими убогих; хвалить тих, що виконують не свою, але чужу волю та виносить тих, що самі себе відгородили від родинного життя. Отак то з часом на відмовленні від трьох головних перепон досконалого життя; плоті, світа й майна та на збереженні трьох обітів — чистоти, послуху й убозтва — постає стан досконалости чи чернечий стан.

Згодом чернече життя ділиться на дві класі: контемплятивну-богомисленну та активну-діяльну. Перша головним завданням життя уважає розважання та молитви-хор й адорацію Пресвятих Тайн, а друга, крім молитовних зобов'язань, ще підприймається проповідничо-душпастирської та виховно-добродійної праці.

До першого рода — богомисленних — належать напр. Отці Картузи, СС. Мироносиці, а до других ОО. Василіяни, СС. Служебниці і т. п.

Останньо постає ще один рід життя по євангеличній досконалості, а це світські інститути. Вони оминають спільне життя ченців та зовнішні прояви чернецтва (одяг), а заховують євангеличні ради більш «тихим», але не менш

успішним і плодоносним робом. У нас напр. світським інститутом є «Катехитки Серця Ісусового».

Розвій чернецтва

Уже між першими християнами були душі, що вповні посвячували своє життя на Христову службу. Одначе вони жили при своїх родинах і так виконували свої контемплативні та активні зобов'язання, до яких правдоподібно склали обіти. Їх звано аскетами. Одночасно такі особи, головно жінки, творили посередині стан між священством та мирянами. Про окреме становище напр. таких вдів уже згадує і св. Павло у своїх листах. Були теж тоді такзвані дияконіси, що usługували при церквах. Ті первісні «ченці чи краше черниці» мали навіть окремий одяг чорної чи сірої краски.

За часів переслідувань чимало християн виходило з людських осель та заходили в далекі пустині, щоб тут оподалік від людей і переслідувачів служити Господу. Навіть, як проминула небезпека гонення то так втікачі оставалися в пустині насамоті. Їх прозвано еремі і далі сопвняли свод молитовну службами чи анахоретами по нашому пустиножителями чи одшельниками.

Між тими пустиножителями згодом постає спільне життя різного відтінку. Одні лише час-до-часу сходилися на духовну науку-пораду, інші спільно відбували свої молитви мали св. Літургію, навіть харчувалися при одним столі.

На сході ж ще були окремі типи ченців, такзвані стовпники. Це були люди дуже великого покаянного духа, які проживали на вежі і роками з неї не сходили. Серед спеки й морозу на відкритті, вони молилися, проповідували і терпіли Христа ради. Там же на сході постає згодом і окремий рід ченців, що звуть себе нерозумними юродливими задля Христа. Вони вирікалися вживання розуму, щоб мати участь у погорді з любови до свого Спасителя.

Найбільшим із пустинників це св. Павло Тивейський, що жив в печері 90 років, не бачучи нікого з людей аж до 113 року життя. Поховав його св. Антоній Великий, який у 20 році покинув світ. Був з багатої і відомої родини. У пустинницькім подвизі мусів перейти великі покуси. Він коло себе згуртував багато ченців і так перейшов до кінові-спільного життя. Помер маючи 105 років, у 356 р. Це діялося в Єгипті, точніш у Тебайській пустині.

Східні ченці

Першим законодавцем чернецтва стає св. Пахомій, який пізнав християнство в час військової служби і почав вести пустинне життя під проводом старого пустинника Палимона. Створив перший монастир, де було сто ченців. Незабаром постало сім таких монастирів, а в час пахомієвої смерті число його учнів доходило до сім тисяч.

Пахоміянське правило було вельми строге: священничий стан був для ченців заборонений, хоча священники могли вступати до монастиря, що мав трирічний новіціят. Головне завдання ченця це: молитва і праця. Сходилися тільки на спільні відправи та поживу. При тих сходинах мали на голові білі каптурі, щоб один чернець не бачив другого. Панувало строге мовчання. На спільні вправи скликувано сурмою-трубою. Культурними справами не займалися. Згодом пахоміянці поширилися з Тавенни у Єгипті на інші краї. Сирію Мезопотамію, Палестину та Вірменію.

Властивим же впорядчиком та творцем східного чернецтва став св. Василій, який подорожуючи побачив добрі і лихі сторони пахомієвого правила.

Василіянське правило кладе глибокий натиск на заховання трьох чернечих

обітів. У монастирському житті повинна панувати родинна атмосфера та взаємна братня любов. Святий Василій запрягає ченців теж до душпастирського та добродійного діла. Кладає високий натиск на науку та є творцем монастирських інтернатів. Його правило, пізніше уточнене св. Теодором Студитом, прийшло і в Україну.

Західні монахи

Скоро продісталось чернецтво і на захід. Уже св. Мартин з Тур, що помер 491 року, оснує монастир в Галії, між ними найславніший це той з Марматіє, коло Тур. Єпископ Вітрікій оснує монастир в Роуен.

Повну організацію черництва на заході творить св. Венедикт з Нурсії. Народжений у багатій римській родині, коло 480 р. не скінчивши студій, удається на самотину коло Субяку. Тут зустрічає ченців, які однак не схвалили його точности і твердості в монашій житті, й св. Венедикт з молодими ченцями переноситься до Монте Касіна. Тут пише своє правило, що його взорує на творах св. Василя, й 543 року вмирає. Його сестра Схолястика веде жіночий монастир.

73 точки венедиктинського правила

можна стягти до того вислову: «молися і працюй».

Венедиктинці це особливе діло Божого Провидіння на порозі середньовіччя. Ім то треба приписати окультурнення Європи та поширення й закріплення християнства на новоздобутих теренах герман та слов'ян. Сини св. Венедикта зробили теж величезну прислугу для хліборобства, мистецтва та ремесла. З їх рядів вийшло 40 папів, 200 кардиналів, 6.000 єпископів та до 50.000 священників і вчених.

Нові навернення

Четвертий вік по Христі приносить для Європи нову добу. Починається велика мандрівка народів. Набігають гуни, які сколихують і германами, що жили на північ від римського царства. Правда, вже скоріше германи мали зносини з римським світом: ще за Цесара Августа. Готи й вандали запізнилися рівнож із християнською наукою, але попали в аріянську ересь, лише франки, що жили на південь від Райну, ті прийняли католицтво і вони відіграли велику роль в пізнішій житті Європи. Навпаки, аріянські германи зникли непомітно європейської історії.

А) Германи

Германи це був нарід здоровий, чи-

стий та й на свій лад культурний. Правда, що їхній прихід до християнства мав багато перепон. Ось вони: а) найперше це упадок їхньої поганської релігії, яка зразу визнавала одну вищу силу, звану Тацитом, римським поетом «володарем усіх Богом» але пізніше зійшла на многобігство та почитання всяких водяників, духів та потвор. Навіть траплялися між ними випадки людоїдства з мотивів релігійн. б) другою перешкодою для християнства це була велика жорстокість. Одинові — їхньому божкові — приносили часто людські жертви, а перед битвою обіцяли старі германи пожертвувати богові Одинові всіх полонених та їхніх коней і точнісінько дотримувалися обітниць. І поза релігійним культом вони були жорстокі. Франконський князь Равхінг казав закопати живцем раба й рабину, бо побралися без його дозволу. в) до того германські племена були дуже забобонні і вірили в усякі заклинання та ворожби. г) Рівнож панувала між ними кривала пімста, що уважалася моральним обов'язком. І той обов'язок пімститися переходив із батька на сина. г) Не меншим горіхом була непогамована жадоба герман до війни та боротьби. Нераз за малу дурницю воювали між собою родини, пле-

мена, а то й цілі народи.

Додатні риси герман полягали на тім, що а) для них релігія була справою серця та питанням життя. Між ними було мало «безбожників», а старі фризи, то зневажників храму тягли на берег моря, щоб їх забрав приплив моря, а навіть складали з таких жертву ображеному божеству. б) не менш визначною і уваги гідною була їхня вірність князеві і в подружжі. Це підмічують римські письменники, як от Тацит. Тим то і жінка в них мала своє гідне місце, як щось священне, боже. в) Сильно шанували чужу власність і за це переступників прикладно карали. Крадіж напр. коней, бджіл, тощо каралася смертю.

Навернення

Уже в 200 рр. є християнські громади між германами. Каже передання, що вже учні Христові мали б проповідати їм св. Євангелію. Катедра в Брні мала б бути основана св. Оленою царицею. Тут же перетерпів смерть тебаїдський легіон св. Маврикія. В Авгсбурзі згоріла на костирі св. Афра, що навернулася з грішного життя у римським війську.

Найперші з герман, які прийняли християнство були остроготи, і їхній єпископ Теофіл з Криму брав участь у Нікейським соборі 325.

Візіготи мали єпископа Удфілу, який переклав на готську мову св. Біблію і вона стала найстаршим монументом германської культури. Теж інші племена як от: вандали, алани, руги, ерули, шваби, бургунди, лонгобарди з 4-им віком прийняли християнську віру. Чимало з тих племен прийняло аріянство і тому дуже кривало воювали з католиками. Найбільше ж вандали, які в Африці знищили до 300 католицьких єпархій. Гуперик і Гейзерик замучили до 40.000 католиків.

Аріянські лонгобарди сильно нищили північну Італію. Однак св. Григорій Великий через Теодолінду, жінку. Агілулфа, зміг повернути сина Адалоалда. Пізніш уже всюди були подвійні єпископства аріян і католиків. По смерті Грімоалда аріянізм зник. Тоді процвітала між ними монастирі, приюти, культурні осередки, що попередили відродження за каролінгів.

Франків, що осіли в околицях Райну та теперішньої північної Франції, з охрещенням короля Хлодовика через жінку Клотилду, зустрічає честь провадити католицьким життям раннього середньовіччя. Франки своїми підбоями принесли християнство до алеманів, турингів, баварців, фризів та саксонців.

У п'ятім столітті навертаються ірландці за проповіддю св. Патрика й Палладія, що їх вислав папа Келестин I. Ірландська церква визначалася сильним чернецтвом, що мало переважаючий вплив на цім острові святих. У 6-ім віці ірландський авва Коломба навертає шотландів. І тоді почали місійний наступ на герман під проводом св. Колумбана. Ірландець Фрідолин, Руперт та інші оснують між германами монастирі.

Папа Григорій I вислає авву **Авґустина** з сорока монахами на місії до Англії. Цей авва второпністю та тактом навернув англійців. Вони, навернувшись, теж вирушили на місійну працю між германами. Між тими місіонарями найвиднішим став **Вінфрід**. Він то з іменем **Боніфатія** отримав від Папи поручення занести світло Євангелія до німецьких країв. Його працю ділимо на три добі. Перша не була дуже вдала, зате друга, коли впав священний поганський дуб **Донара** коло **Гайсмар**, то християнство затріюмфувало. Св. **Боніфатія** Папа назначив архієпископом **Могунції**. У третій приходить до повної церковної організації в Німеччині. Апостол Німеччини загинув мученичою смертю в **Доккум**, убитий фризами 754 року. Його мощі

спочивають у Фульдї, до якої кожного року з'їзджаються німецькі єпископи на конференцію.

Саксонія навертається заходами франконського короля Карла Великого. По здобутті Саксонії приймає християнство до північної Німеччини, а звідсіль на скандинавський півострів.

Навернення герман відбулося поступово-іренічним способом, що приніс добрі наслідки. Дуже важливу роль відіграли жінки в наверненні герман, як от Текля, Калбурга, Кунітрада, Леонілда, головню Ліоба. Хоч з двоєвір'ям довго ще приходилося воювати місіонарам на цім терені.

Б) Слов'яни

Крім герман, на європейській суші, головню на півдні, центрі та сході жили численні слов'янські племена. Властиво вони займали у своїм часі більшу частину Європи, почавши від Одри на заході, а від Солуня та Венеції на півдні і губилися аж у теперішній московії та ген аж на підкавказзі.

Найбільшим слов'янським царством була Моравія. До неї через Залцбург прийшли німецькі місіонарі, але володар морав'ян Радослав, щоб не підпасти під німецькі впливи, попрохав місіонарів у візантійського царя Ми-

хайла III., 862 року. Тоді то на охри-
 стияннення слов'ян вирушили два св.
 брати Кирило й Методій. Праця їхня
 мала успіхи. Кирило переклав на сло-
 в'янську мову св. Писання та богослу-
 жебні книжки і тим собі промостив про-
 сту дорогу до слов'янських народів.
 Правда, це не подобалося німецьким
 місіонерам, вони донесли про цю но-
 вість до Риму. Братів покликано до
 оправдання. Вони прибули незабаром
 до Апостольської Столиці та привезли
 з собою мощі св. Климента, папи, що
 помер на Криму. Папа Андріян II не
 тільки що оцінив працю апостолів сло-
 в'ян, але ще й наказав їм вертатися до
 дальшої праці, наділивши їх єпископ-
 ською гідністю та повноваженнями, щоб
 могли правити св. Літургію по слов'ян-
 ськи. Однак св. Кирило вмирає 869 ро-
 ку, а Методій повертається до свого
 стада та з великими перешкодами го-
 лосить слово Боже й катехизує сло-
 в'янські народи. 885 року вмирає теж
 св. Методій. Щоправда, моравське цар-
 ство враз із квітучим християнством
 нищать на початку 10 віку мадяри.

Методіївське християнство проникає
 і на сусідні Чехи (Богемію), але тут
 поширювання Христового вчення йшло
 в парі з переслідуваннями. Заледве 973

року постає перше єпископство в Празі. Апостолом чехів став св. Войтіх, що причинився до навернення мадярів, поляків і прусаків. Від цих останніх прийняв смерть 997 року. Під впливом чехів та німецьких місіонерів 966 року навертається за Мешка I-го Польща, хоч не без переслідувань, в яких переплачує життям св. Станислав (1079 р.). — До східних слов'ян, головню в Україну християнство приходить ще з перших віках. Чорноморські степи та Підкавказзя пізнали християнство ще від учнів апостолів. Властиво ж св. Кирило-Костянтин не винайшов слов'янського письма, але знайшов його на Криму, тобто перейняв від праукраїнців. Вже 945 року є між українською княжою дружиною християни. Опісля стає християнкою княгиня Ольга (955 р.). Нарешті ж 988 р. офіційно за св. Володимира хреститься Україна та християнство щораз то глибше проникає східню слов'янщину.

Болгарія, навертається за царя Бориса 864, і опісля становить окреме охридське архієпископство, з якого правдоподібно прибули перші священики до київської держави.

Серби приймають християнську віру за візантійського імператора Василя I-го

македонського, який присилає їм місіонарів. (Це було у 9-ім віці). Тут хотіли поширити свої впливи латинники і болгари з охридської митрополії та й візантійці. 1346 р. серби по нараді в Скопле мають свій власний патріархат, але по занятті турками (1459 р.) підпадають під юрисдикцію охридського архієпископа.

Хорвати теж у 9-ім віці приймають християнство, хоча в латинським обряді.

Словінці те саме. Це було за часів Карла Великого.

Дальший розвій християнства у слов'янським світі

Західні слов'яни, як от поляки, кашуби на Балтиком, лужицькі серби серед німецького моря, чехи, словаки, а з південних словінці та хорвати сьогодні мають західній обряд. З тих народів дуже сильний католицький дух мають словінці, які визначаються чи не найкращим католицизмом між усіма народами. У них священство брало дуже живу участь у політично-громадському житті, як і серед словаків, які мали голову партії о. Глинку і першого свого президента о. Тіса, що його повісили червоної по зайнятті вільної Словаччини. Хорвати не менш визначаються

сильним католицьким духом, головню вибилися в боротьбі проти теперішньої червоної навали. Провідником був кардинал Степінац, загребський архієпископ. Додамо теж що словінці під сучасну пору стараються на еміграції розбудувати своє духівництво, і до того мають окремих богословський факультет в Аргентині (Адрогі коло Буйнесу), де виховують виключно своїх земляків на слуги престола, хоча вони є латинського обряду!

Між хорватами-латинниками є парохії, які мають такзвану «глаголицю», тобто подібну до слов'янської мову та азбуку й нею правлять римську Службу Божу.

Серби сьогодні загально православні і мають свій патріархат. Їх буде до 7 мільйонів. Болгари, яких буде до 6 мільйонів теж православні і мають самостійний патріархат. Москалі, яких заледве чи можна уважати слов'янами, бо це скоріше ослов'янчені фінські племена. Їх можна назвати геленами чи американцями півночі, ясно, що найгіршого видання. Віру прийняли з Києва і здобулися на свій патріархат. За Петра 1-го заведено на протестанську моду святіший синод, а по революції 1917 року настав знову патріархат і оце

Алексей веде комуністичну політику і на міжнароднім терені під покришкою православія та навіть примилюється до Ватикану, виславши своїх спостержників до 2-ий ватиканський собор.

Білорусини, чи кривичі були від початків слов'янського обряду, але через царські переслідування західня частина їхнього народу перейшла на латинське. Були між ними під забором поверсальської Польщі і східні парохії. Сьогодні мають на еміграції одного єпископа, Кир Чеслава Сіповича, що резидує в Лондоні. — Українці теж в більшості православні, бо до сорок мільйонів. Одначе свого патріярхату не мають, ні навіть митрополії на материку. По еміграціях українська православна церква розбита на кілька відламів, які мають між собою тільки «молитовне єднання».

Між слов'янами, що з'єдинені в Апостольською столицею та мають східній обряд, то таки найчисленніші українці що мають, крім єрархії на рідних землях, яку очолює первоєрарх Кир Йосип Сліпий, що перебуває під сучасну хвилину в Римі, ще 15 єпископів у вільнім світі. Тобто у Південно-словянщині Крижевці, Митрополія в Канаді і ЗДА, Єкзархати в Англії, Франції, Німеччині, Бразилії, Аргентині, Австралії і

Апостольська Візитатура в Римі.

Поглядовий образок:

а) західні слов'яни: чехи, морав'яки, лужичани, кашуби, поляки, словаки — мають латинський обряд, з малим відсотком протестантів.

б) східні слов'яни: білоруси, українці, москалі — належать загалом до православної церкви, а при тім другі становлять найбільше ядро з'єдиненої Церкви східних обрядів.

в) південні слов'яни: болгари (та македонці), серби, хорвати, словінці. Два перші народи становлять частину православного світа, а два останні належать до чільних католицьких націй, латинського обряду.

При тім згадаємо і про румунів, що хоча романського походження, то прийняли східній обряд та навіть і слов'янську мову до богослужень, якої тепер уже не вживають, і вони належать більшістю до православія, а частинно (до 3 мільйони) до з'єдинених католиків східнього обряду. Слов'янський обряд мав вплив і на фінів, балтійські народи (литовці спершу були східні), азійські племена, а навіть дійшов до Китаю та Японії. Східній обряд між мадярами, то це тільки овод денационалізації українського населення (мадяри та словаки).

ЧАСТИНА ДРУГА
ХРИСТИЯНСТВО І ЄВРОПЕЙСЬКА
ЦИВІЛІЗАЦІЯ

Оце й буде відоме загалу середньо-віччя. Головною ознакою того періоду історії Церкви це вплив папства не тільки на духовнім полі, але теж і на суспільно-політичнім. Тому найголовнішим знаменем тої доби це ріст, вершини й схил папської держави.

1. Папська держава.

Папська держава це територія, на якій Вселенський Архиєрей не тільки виконує духовну владу, але й дочасну, як земський володар. Тим робом Папа на території своєї держави має право на законодавню, виконну та судову владу. Тим самим і ця держава має всі привілеї суверенної держави та тим чином може тримати військо, бити власні гроші, утримувати пошту та засоби зв'язку, радіо, тощо.

Свого часу земська держава папи викликала багато непорозумінь та суперечних поглядів, одначе по першій світовій війні усі суспільницькі напрямки, хіба з винятком тільки радикально лівих чи й правих, погодилися, що Папа повинен мати свою окрему територію, щоб могли краще і незалежніше від впливу земської влади виконувати свою найвищу духовну владу. І хоча сьогодні папська держава не має претенсій на

вплив у політичних пересправах держав, то всетаки вона являється «островом, мира» серед воєн, неспокоїв та заколотів сучасного світа.

Що Церква мала свої власні землі, будови, надання, то про це вже знаємо від самих апостольських часів, наприкл. вірні приносили гроші і складали їх у стіп' апостолів (порівняй історію покарання Ананії і Сафіри, за те що задержали гроші). Пізніш як настала, по переслідуваннях, свобода, то навіть і більші земельні обшари отримала Церква дорогою записів.

Одначе такзваний «дарунок Константина», наче б то цей цар мав надати папі земську територію, є тільки легендою, бе допіро в IV-ім віці починає папа розпоряджати широкими теренами в Італії.

Коли ж Константин переніс столицю римської держави до Візантії, то тоді папа починає набирати в Італії великого впливу. У час наїзду варвар папа двічі рятує Рим (раз перед Атилею — 452 р. раз перед Генсериком — 455 р.) І пізніше тільки повага папи рятує Рим та околиці перед знищенням лонгобардів (6 вік). Отак то далека Візантія перестала журитися Римом і єдиний папа став опікуном його мешканців. У

тому часі Папа вже мав найбільше посіlostей у цілій Європі і міністер короля остроготів Теодорика, Кассіодор, міг так написати до Римського Архiereя: «безпека народу належить до Вас, Бог Вам поручив це старання. Ми, з нашого боку, маємо старатися про дещо, а Ви, навпаки, про все».

Повне створення папської держави однак наступило аж у 8-ім віці за франконського короля Пепина. За часів папи Стефана II-го лонгобарди загрозили наїздом на Рим. Не помогли звернення папи до візантійського базилевса-царя, ні не стримали моління і сльози папи самих лонгорбардів перед наїздом, тоді він звертається до франків 754 року франки побивають короля лонгобардів Астольфа коло Павії і Пепин надає на власність папі «римське князівство», екзархат Равенни, Пентаніль і Комаккію. Це надання Пепина названо згодом «насліддя Петра».

Син Пепина, Карло Великий боронить перед лонгобардським володарем Дезидерієм папський наділ і затверджує та поширяє «насліддя Петра» 774 року.

Коли ж німецький цісар Оттон I коронується на імператора, то має місце нове призначення папської держави. Піз-

ніш у XIII столітті до територій папи прилучується і венозинське князівство, тобто Авіньон у Франції коло Ліону.

Стара папська держава мала такі території: а) римське князівство; Рим, Римське Поле, Південна Тускція. б) Равенський екзархат. в) Пентапіль-П'ятигороддя: Анкона, Фано, Пезаро, Сінігаллія, Північна частина п'ятигороддя враз із екзархатом творили такзвану Романію. Якийсь час приналежали до папської держави князівства Сполето і Беневенто.

За папи Урбана VIII-го папська держава досягнула найбільшого розвитку (1623—1644).

Та згодом починає ця держава маліти. 1810 року Наполеон займає Рим і прилучує папські території до Франції, однак віденський конгрес, 1815-го року, повертає папську державу у старих границях. Хоча не надовго, бо 1870 року італійці займають Рим і переносять сюди столицю Італії, а папа Пій IX стає «в'язнем Ватикану». 1929 року папа Пій XI та диктатор Італії Беніто Мусоліні роблять угоду названу латеранським пактом і тим робом постає Ватиканська держава чи «Місто Ватикан», до якого приналежить Ватикан з будинками та городами. Ще прилучено

патріархальні базилики, Лятеранську палату та деякі вілі коло Риму (Кастель Гандольфо).

2. Папство і Цісарство

Двома головними чинниками середньовічної історії Європи це папство та цісарство. На місце старої римської імперії виростає нова сила: франконсько-німецька держава.

Основною ідеєю середньовіччя було: Папа і цісар є головами християнської сім'ї народів, це наче два вершки християнського світа. Отож вони мають себе взаємно підтримувати та допомагати собі.

Думка про розділ між Церквою та державою не була знана середньовічними людям. Це був би, на їхню думку, нерозум, а тим паче утворення якогось чисто світського державного організму у тих часах було впрост не до подумання.

Згодом виробляється окрема теорія про два мечі (Лука XIII, 48). Це для тодішніх людей були папство і цісарство. Всі погоджуються, що обидві влади походять від Бога, теж були переконані, що духовна влада перевищає світську гідністю та вартістю. Непорозуміння виходили на тлі розмаїтого вжитку обидвох влад.

Цю теорію виловив Боніфатій VIII у відомій енцикліці «Одну святу» з 1302 року, у якій твердить, що одна влада має бути вживана Церквою, а друга для Церкви.

Взаємні боротьби між папством і царством відносяться до противорічних концесій щодо вищости та поширення двох цих найвищих властей.

З того то пішли довгі боротьби, які однак не мали на меті відділити Церкву від держави, ані теж не піддати державу Церкві, але це було почесне ривалізування у заведенні кращого правопорядку у тодішнім світі.

Ці боротьби можемо поділити на три частини: а) за інвеституру, б) з Барбаросою і в) з Фридрихом II.

а) Інвеститура

У другій половині XI віку зірвалася велика боротьба між двома владами, яка тривала більш як сорок років. Ходило про три спірні речі: інвеституру, симонію і безженність духовників.

Інвеститура і то світська, це надання церковних урядів світськими людьми, які звичайно вводили єпископів на їхню столицю, передаючи желз та владичий перстень.

З наданням земель для Церкви та з фундуванням церков і монастирів фун-

датори собі почали привлашувати право на ставлення ігуменів, парохів тощо по своїх фундаціях.

До того долучилася і симонія. Походить від Симона Волхва, що хотів купити в Апостолів дарів Святого Духа. Отже симонія, це за матеріяльні речі набувати духовні гідності. З того різні пани мали великі зарібки, бо вони поручали тих на парохії чи свої фундації, хто більше їм заплатив. А теж і ті, що висвячували, вимагали від кандидатів за свячення не раз поважну суму гроша: Це все є гріхом симонії. За тим пішов і занепад целібату-безженности між священством. На уряди церковні діставалися люди без покликання і вони хотіли користати з надань та маєтків церковних але й одночасно не хотіли покинути світського життя та жили в подружжях зв'язках, хоча західня Церква вже скорше вимагала безженности і неподільности серця у службі престола.

Щоб рятувати Церкву перед тими недоладками та упадком виступив папа Григорій VII. Він був сином німецького селянина і теслі та визначався і великою наукою і великою рішучістю. На світі звався Гільдебранд. Він то 1076 року виступив проти вище згаданих

пороків, але німецький цісар Генрик IV проголосив скинення Григорія VII з папської гідности. Папа за це викляв цісаря і звільнив відданих від присяги вірности. Цісар мусив покоритися і піти на покуту до Каносси в Еспанії. Хоча пізніше цісар про око покорився, то однак не на довго і папа знову його викляв. Григорій VII помер на вигнанні 1085 року. Генрик IV ще жив до 20 років по смерті папи, але сумно скінчив.

Однак Церква виграла справу і Папа Калікст II зробив у Вормс 1122 р. умову з цісарем Генриком V, яким усунуено світську інвеституру.

б) З Барбаросою

Спокій довго не тривав по вормським конкордаті, бо Фридрих Барбаросса, тобто Рудобородий, почав проводити в життя свої цезаропапистичні погляди. Він хотів не тільки обмежити владу папи, але й верховодити нам самим папою.

Першою зачіпкою було, що в місцевості Сутрі імператор не хотів потримати стрепен папі Андріянові IV, зробивши це заледве за намовою і переконуванням своїх князів. Незабаром прийшло до непорозумінь між папою і цісарем на нараді в Бесансон, через зле

перекладення слова у листі папи.

По смерті Андріяна вибрано папою Олександра III-го, але Фридрих не хотів погодитися на цей вибір і назначив колонським архиєпископом Райналда з Дасселу. За це папа імператора викляв. Пізніш вирушив Фридрих на Рим, але пошесть викосила під Римом 25 тисяч німців. За 10 років від того побито Фридриха у бою під Леняно і тоді прийшло до згоди у Венеції (1177). Барбаросса загинув у христоноснім поході 1190 р.

в) З Фридрихом II-им

Найбільшим папою середньовіччя це Інокент III. Це була велика особистість і виявився він дуже чинним, бо полишив по собі 4000 листів. Організовує 12 вселенський собор у Латерані, на яким було 412 єпископів. Відвойовує св. Землю, проводить спасенну обнову християнського життя. Осуджує єреси валденсів і албігенсів. Підирсить силу духовенства та наказує щорічну сповідь. Вмирає у 55-ім році життя у Перуджії.

Папа Інокентій III попірав цісаря Фридриха II-го, який по смерті свого опікуна виявився великим противником папства. Спонуки до тої третьої боротьби між папою і імператором були

чисто політичні. Цісар прилучив до імперії Сицилію, а пізніш не дотримав обітниці проести хрестоносний похід яроти арабів в обороні св. Землі. Велася довга боротьба за наступних папів, але Фридрих II заледве на смертній постелі поєднався з Церквою (1250).

Ця боротьба часто була ж надто гострою та принесла багато зла для обидвох боків. Додатньою рисою її було, що зусилля папів захоронили захід перед цезаропапізмом.

3. Іслам

У тому часі, як християнство просякало майже всю Європу, то на сході появилася нова небезпека для визнавців Христа. Нею став «іслам», що означає «віддання» (Богові). Основником тої нової віри був Магомет (570-632), який зліпив свою віру з християнських, жидівських і поганських первнів. Місцем повстання її — Арабія.

Рік 622, коли то Магомет втік з Мекки до Медини, вважається в магометан початком нової ери. Священною книгою магометан є Коран. Релігійним центром Кааба, де переховується чорний метеорит, тобто камінь, що впав із зір; за переданням Каабу мав би збудувати сам патріярх Авраам, батько Ізмаїла, праотця всіх арабів.

Магометани велику вагу кладуть на молитву, що її має відбувати кожен муслем п'ять разів денно на знак з вежі, що її звать мінарет. Крім того, ця віра є сильно зміелова та допускає многоженство. Одначе найбільшою заслугуючою акцією є боротьба з джаврами за Аллаха, тобто війна із невірними, головни християнами. Магомет скоро не тільки духовно підбив арабські племена, але й зорганізував велику державу. Його наслідники звалися каліфи.

Свої наїзди почали вони на візантійське царство. У половині VII-го віку важніші стратегічні точки Середземного моря впали в руки сарацен-східніх. Отак 643 Олександрія, 648 острів Кипр, 654 острів Родес. Країни як Палестина, Сирія, Мезопотамія, Персія теж підпали під владу півмісяця. 717 року були сарацени уже під ворітьми Царгороду, одначе тоді ще не вдалося їм його здобути.

Другим напрямком музулманських здобутків стала Африка. Займають Єгипет, а 698 р. нищать Картагину. Знову ж 711 року вдираються до Іспанії та Франції. 732 року французький полководець Карло Мартель побиває арабів під Тур та Поатіе і вони залишаються в Іспанії аж до 1492 року.

Хоча на заході музулманські війська уступають, то на сході знову прибирають на силі і 1453 року здобувають Царгород, потім займають балканські країни (Грецію, Альбанію, Сербію, Румунію, Болгарію) та двічі підступають під саму столицю Австрії, Відень (1529-1681 рр.)

Музулманська навала турків та татар чимало нашкодила й слов'янському сходові, у тім Україні. Тутки створилася в XVI віці нова сила — козацтво, що стало заборолом проти півмісяця. Навіть самі римські папи нав'язували зносини з козаками, уважаючи їх за найкращих борців проти музулман. У нас, в Україні, ще понині осталася пам'ятка боротьби з магометанами, а це хрести на церквах, що мають під собою півмісяць. Це ознака церемони хреста над ісламом.

4. Східній роздор

Вже від самих початків Церкви схід та захід пішли своїми окремими шляхами. З перенесенням столиці римського царства Константином до Візантії, східня церква підпадає під сильний вплив двору та світських елементів. Володарі сходу дуже були похопні до покровительства усяких блудних наук, бо тим вони собі забезпечували на-

гляд і вплив над церквою. Так було за аріян і так осталося пізніше.

Іконоборство. Під впливом жидів та ісламу цісар Лев III, вірменин строго заборонив почитання ікон. 730 року вийшла постанова знищити всі ікони і частично цей наказ був виконаний... Найбільше спротиву виказали ченці (провідники опору і оборони правові) ря це: св. Максим, св. Теодор Студит, св. Іван Дамаскин, основник католицької догматики). Наступниця Лева II-го цісарева Евдоксія почала вести до замирення. Собор у Нікеї (787 р.) покінчив цю шкідливу боротьбу на користь католиків.

Розрив за Фотія. Як Михайло III — цісар ще був малолітнім, то за нього управляв візантійським царством Михайло Бардас. Це була неморальна людина і ради того царгородського патріярх Ігнатій його викляв. За це Бардас скинув патріярха і призначив патріярхом Фотія, котрий на соборі східних єпископів 867 р. видав постанову зложити з уряду папу римського. Папа Андріян II однак постарався, щоб Фотія усунути і царгородський собор із 869 року покінчив із тим роздором.

Виступ Кегулярія. Хоча ціле десятиє століття панувала згода між двома церквами, то гордий патріярх Михайло

Керуларій остаточно 1054 року пірвав із Римом. Того ж року папські послы поклали на престлі св. Софії в Царгороді булу викляття, а самі повернулися через Україну до Риму. Згодом грецькі роздорщники потягнули за собою все східне християнство.

Причини до розриву, на жаль, були з обидвох сторін. Тепер східні найбільше бояться латинізації та найважче їм погодитися на першенство наслідника св. Петра, папи римського. Інші спірні точки, як от: миропомазання священиками, Причастя під двома видами, І Сина в Вірую, піст чи й жонатє священство сьогодні не грають великої ролі в перепонах до поєднання.

Найбільшим боляком східніх несполучених це невільничє вислугування політичній владі та верховодство в церкві мирян. До того православна церква поділилася сьогодні на безліч усяких автокефалій навіть між самими українцями, є аж кілька «православних» церков.

5. Хрестоносні походи

Реакцією католициства на іслам та й частинно і на східній роздор — це хрестоносні походи.

Ці походи були вицвітом великого розвитку Церкви у тих часах і теж ви-

явом сили папства. До того небувалий розвій лицарського стану зумовив можливість організувати такі виправи проти музулманської навали. Не меншою причиною виникнення хрестоносних походів був релігійний підйом, що мав місце в середньовіччі.

Остаточною причиною до цих виправ було зайняття Палестини турками сельджуками і за тим перепони, що їх ці робили, прочанам на св. місцях.

Розвій походів. Минуло більше як дві десятки років, по зайнятті св. місць, коли то на проповідь св. Петра Пустинника вирушив Готфрид з Буїйону на турків. Хрестоносці подалися суходолом через Царгород і Малу Азію. 1099 р. здобули Єрусалим, а на здобутих територіях поутворювали латинські королівства.

Другим походом, що до нього заохотив св. Вернад з Ясної Долини, було намагання відбити від турків місто Едессу, яке вони захопили. Виправа не вдалася.

1187 р. упадає Єрусалим і тоді французький Пилип Август, англійський Рішард Львине Серце та цісар Фридрих Барбаросса удаються в третій хрестоносний похід. Вислідом була умова з султаном, за якого дозволено хри-

стіянам відвідувати св. місця.

На початку XIII віку вирушає з Венеції четвертий похід. Здобуто тоді Царгород і засновано східне латинське цесарство.

П'ятий похід влаштовує «виклятий» Фридрих II, який різними дипломатичними дорогами отримує на 10 літ відступлення Єрусалиму.

Шосту і сьому виправу очолює французький король св. Лудвик IX. У першій виправі по здобутті Даметти в Єгипті попадає в полон і визволюється дорогим окупом, а у другій (1270 р.) вмирає він від пошести.

З політичного боку хрестоносні походи були невдачними, бо не визволили св. Землі. Одначе вони принесли піднесення релігійного життя, дали зв'язок з арабською та візантійською культурами, поширили обрії, відкрили нові торговельні шляхи та дали почин до оснoвання лицарських орденів. Варта згадати, що 1212 р. був хрестоносний похід дітей. До 50.000 дитвори з Франції, Англії, Німеччини вирушили під проводом двох юнаків на визволення Божого гробу... Це було нерозумне підприємтя. Більшість їх погинула в дорозі, а решту виловили музудмани по неволі.

6. Розвій чинів та монастирів

У середньовіччі постають нові чини спеціального призначення, а це лицарські. Вони були справжні чернечі об'єднання, де складалося чернечі обіти, а їхні члени ділилися на три хори: єрейський, лицарський та поміщницький (братчиківський). Чинном провадив Великий Майстер, а в час війни вони мали слухати наказів Маршала. Лицарські чини були такі: Лицарі св. Івана з Єрусалиму, (пізніш з острова Родесу, тепер з Мальти); Темплярії, Німецькі-Тевтонські. В Іспанії були лицарі: св. Якова, Қалатрави, Алкантари, тощ. Сьогодні вони вже не існують, хіба як почесні титули (напр. малтанський орден).

З чернечих родин за заході, то широко розвивається правило св. Венедикта та Августина.

Перше правило розвивається в трьох напрямках:

а) Підупалі монастирі згуртовують у союзи-конгрегації, як от ця Клунаценська. Монастир Клуні оснований 910 року. Вільгельм з Аквітанії, фундатор, застеріг собі, що до нього не має права пхатися жадна церковна чи світська влада, бо Клуні мав би впрост залежний від Риму.

б) На венедиктинському правилі взорується і картузіанський чин (оснований св. Бруноном 1084 р.), який славиться тим, що не мав ще реформи. Це пустинницько-чернеча організація. Дуже суворо зберігає мовчання, постить та ніччю править частину своїх молитов.

в) До первісної простоти та строгости венедиктинського правила повертають під проводом Степана Гардінга цистерси. Це було в XII віці. Цистерси повертаються до цінення ручної праці в монастирях. А по 30-річній війні, авва Рансе реформує цистерсів на ще строгіший устав, званий від першого монастиря Траппи (Нормандія) трапістами. Вони зберігають постійно мовчанку, не їдять жадного м'яса та важко працюють. Трапісти мають і сьогодні багато покликань та численні їхні монастирі є між хорватами.

Були на заході монастирі, що трималися правила св. Августина, бо цей св. отець вів чернече життя з своїми священиками та надав їм певні норми. З того правила в середньовіччі постають такі родини:

а) монаші крилошани (регулярні каноніки), яких треба відрізнити від пустинників св. Августина, що належать до жєбручих чинів.

б) хрестоносці, які постали в час хрестоносних походів та носили хреста на одежі.

в) премонстратензи чи норбертани. Це свого рода реформовані августиніянці. Вони дуже поширилися між балтійськими слов'янами, котрих навернули до Христової віри.

Новою появою на чернечім горизонті середньовіччя це жебручі чини. Вони не тільки визнають особисте вбозтво, але й як спільнота не бажають нічого мати свого. Їх є три роди:

а) **Франціскани**. Почали творитися на початку XII-го віку за почином Івана Бернардоне з Асізі. Він створив перший францісканський чин, другий — жіночий — св. Кляра і третій — для світських людей, що бажають жити по правилу св. Франца. До франціскан належать **бернардини**, які мали численні монастирі на західних областях України, та **конвентуали**, що працюють між східними. Одначе найстрогішими це **капуцини**.

б) **Домінікани**, яких оснував 1216 року св. Домінік Гузман з Еспанії як «чин братів проповідників». Теж мають три чини. Визначилися поширенням молитви на вервиці.

в) **Кармеліти**, що відомі особливо по-

читанням Пречистої Діви Марії. Їхнім основником був хрестоносець Бертолд з Калабрії. До цього чина належить св. Тереса Велика (з Авілі) св. Іван від Хреста та св. Теренія від Дитятка Ісуса.

На сході у тім часі теж процвітає чернецтво у формах лавр, тобто великих монастирів. Одним із найбільших осідків лавр це Атонська гора. У IX віці постають перші монаші осідки в тім місці заходами св. Петра Атонського. Згодом творяться численні монастирі як от: Ватопеді, Зографу, Івірон, св. Пацтелеймона, тощо. Тут мали такі народи свої лаври: греки, грузини, румуни, серби, українці тощо. — На українських землях тоді постає киево-печерська лавра, а за нею численні фундації монастирів по цілім слов'янським світі. — У тих часах процвітає і синайський монастир св. Катерини.

7. Церква в ділянці культури

Слушно зовуть середньовіччя золотою добою Церкви. Бо вона у тім часі сильно впливала на розвій науки, мистецтва та поширення релігійного життя.

1. Щодо науки, то в тім часі навчання народніх мас виключно було в руках Церкви. При парохіях, монастирях, катедрах були школи, де ченці та свя-

щеники навчали дітвору та молодь всяких потрібних у житті наук.

При тім були вищі школи (при катедрах), що вчили двома видами — трівієм: граматики, діалектики та реторики і квадрівієм: музики, арифметики, геометрії, астрономії.

У тому часі постають перші університети. З 44 університетів оснований до 1400 р. 31 створені за авторизацією папів.

2. У тій добі виробляється і богословська наука, що приймає ймення схоластики. Почавши з IX віком богословські студії набирають систематичности. Зв'язки зі сходом та приплив на захід численних візантійських вчених, що втікали перед арабською навалою, дають спроможність науковцям тої доби пізнати твори грецького генія, як от Аристотила та інших мислителів, і з того часу йде намагання виказати раціональність нашої віри. Першим таким подвижником схоластики треба уважати св. Анзельма з Кантербури (1033—1109 рр.). Пізніш приходить Петро Абелярд та Петро Ломбард.

XIII вік це вік схоластики. Появляються світочі науки, як от: німець св. Альберт Великий, англієць Рогер Бакон, а перед усім св. Тома з Аквіну,

домініканець. Він своєю «сумною теологічною» надав напрям церковній та богословській думці на пізніші віки. Його звать «ангельським доктором», а його товариша францісканця св. Бонавентуру «серафимським доктором».

Варта знати, що основи схоластики поставили на сході: їх дав св. Іван Дамаскин, що є батьком догматики.

З часом схоластика приходить під осінь і одним із останніх представників того напрямку це францісканин Дунс Скот («субтельний доктор»).

3. У тій добі ще був другий напрямок, протилежний до філософії, а це містика. Гаряче бажання затопитися в таїнствах віри. Найбільшим містиком — св. Вернард з Қяравалле. Не меншою містичкою була і св. Катерина Сіенська, яка причинилась успішно до повороту папи з Авіньону до Риму (померла 1380 р.).

Створилася визначна містична школа, звана німецька з представниками: Майстер Екгарт, Генрик Сузон, перед усім Тома Кемпійський, що й написав відому книжку «Наслідування Христа».

З німецьких містичок варта знати: св. Гільдегарду, св. Єлисавету, дві Мехтильді та св. Гертруду Велику (померла 1302 р.).

Мистецтво

Християнська думка виявляється і в мистецтві.

1. **Архитектура** користується такими стилями: базиліковим, візантійським, романським та готичним.

Взірцем базилікового стилю це церква св. Павла поза мурами Риму, візантійського це св. Софія в Царгороді, св. Вітал у Равенні та аквігранський собор оснований Карлом Великим, Романський стиль, що визначається лагідністю луків має гарні свої окази в соборах Могунції, Спіри та Вормсу. Нарешті готичний стиль витворюється в північній Франції. Перлинами цього стилю це Кельнська катедра (почато її ставити 1248, а закінчено 1880 р.). У час останньої війни її знищено, але вже й відреставровано.

2. **Малювання** романського стилю бачимо на альфресках та мозаїках соборів у Регенсбурзі, Авгсбурзі та в Гірк у Каринтії. — За часів готики малювання на дереві маємо в кельнському соборі та в римській базиліці св. Марії Більшої.

3. **Сліди середньовічного різьбарства** помічуємо в соборах Модени, Верони, Раймсу, св. Стефана в Відні.

4. Процвітала тоді й поезія, головні творення релігійних пісень (св. Вернард, Тома з Челяно, св. Тома з Аквіну, св. Бонавентура). Найбільшим твором цього часу це «Божеська комедія» Данте.

Плекається і церковна музика. У Німеччині спів «лейс», що виявляє намагання хвалити Господа рідною мовою. Уживають многоголосового співу та східного походження органів.

7) Релігійне життя

Хоча релігійне життя це справа людської душі, але по певних зовнішніх проявах можна видати осуд про наслідок того життя в даній епосі.

1. Середньовіччя нам дає цілий ряд святих з царськими та королівськими вінцями: св. Людвик IX, св. Елісавета з Турингії та Португальська, св. Ольга і св. Володимир тощо.

2. Побожність тоді була на взір монастирський. Світські люди користувалися часословом і старалися навіть у будні дні брати участь у богослужбах. Процвітають прощі, почитання св. мощів набирає щораз більшого розвитку, починає ширитися вервиця, ангел Господень, хрестна дорога. У XII й XIII віці процвітає широко проповідь, а при

тім йдуть усильні змагання катехитично-обучувати народ (синод з Албі 1254 р.)

3. Середньовіччя піклується бідними та хворими. Передують у цім монастирі. Отак цистерси коло Бонн у Німеччині денно прохарчувували 1500 бідних, а Яснодолиський монастир у час великої нужди прохарчував понад 2 тисячі осіб.

8) Найвища точка середньовіччя

Однак не папська держава була головним нервом і найвищою точкою середньовіччя, а тільки установа свята **Божого Тіла** у 1264-ім році.

Церковні обряди та звичаї розвивалися поволі, віками формувалися, аж до повного завершення. Таким розвитком і позначилося почитання Пресвятої Євхаристії від Тайної Вечері, через сутінки катакомб, аж до величавих середньовічних святкувань. Ця епоха дає найкращого інтерпретатора-пояснювача Пресв. Євхаристії в особі найбільшого католицького філософа та й богослова св. Томи з Аквіну, ересь Беренгардія з Тур вперше вжив слова «переісточення-трансубстанціяція».

Науково Євхаристійне питання розробляють численні університети, які спо-

магані авторитетом папів та гарячим християнським життям, можуть тішитися установою цього величного свята, яке посьогодні притягає тисячі побожних душ і вони схиляються в глибокім поклоні, щоб на віки жити, воскреснувши тілом, з Спасителем, Який не хотів нас полишити сиротами.

Сам Господь Ісус цього свята бажав. Він з'являється черниці з Лієжу, св. Юліанії 18 липня 1210 р. і вимагає установи нового свята. Довго ще треба було чекати, бо 54 роки, щоб Папа Урбан IV булею «Транзітурус, — Що має перейти» ввів вселенське святкування Божого Тіла.

З того часу обстановка церков перед усім бере до уваги вшанування Пресвятої Євхаристії. У церкві св. Лаврентія в Нюрнбергу є величезний кивот на 20 метрів висоти, створений Адамом Крафт. Севільська дарихранительниця (остензорія) для виставлення Пресвятих Тайн має 3,33 метра висоти, а важить 520 кг. — Не менш дорогоцінні церковні ризи та пісні тої епохи є виявом пошани, що її отримував В'язень Кивота.

9. Упадок папської сили у Середньовіччі

Треба було 500 років праці та боротьби, щоб папство вийшло на верх своєї могутності, але спадок її як звичайно, стався за всього півтора віку. Ось коротко перейдемо той найчорніший час історії католицької Церкви.

А) Зовнішні притоки до впадку.

13 грудня 1294 року сталася в Римі небувала досі подія, бо вперше в історії папства найвищий архиєрей добровільно зрікся цієї влади. Це був Колестин V. Він людина справді свята, але до управи Церкви зовсім непридатна. Тому побачивши свою неспроможність, зрікся Петрових ключів. А на його місце вибрано вченого і визначного правника Папу Боніфатія VIII. Попри свої добрі дані, він мав і те, що був нагальний і тим давав зброю в руки противникам Церкви.

Новий Папа поставив собі за ціль погодити роз'єднаний тоді християнський світ та вдарити на турків. Він то видав відому булу «Унам Санктам — Одну Святу, де виразно викладає науку про одність і єдиність Церкви, про завдання держави та її стосунків до Церкви. Своєю госротою та часто загонистістю Боніфатій VIII спричинив собі багато во-

рогів. Виступили проти нього відлам, францісканського чина звані «духовні» родина Колонів, навіть сам Данте Аліг'єрі в своїй «Божеській Комедії» виступає проти папи. Але найзапеклішим ворогом Папи був французький король Филип IV, прозваний Гарним. Він то був найбільшим абсолютистом того часу і намагався підкорити собі самого Папу, зробивши його «першим єпископом» держави. Папа, ясно, що не міг мовчати, головню коли ходило про збереження обичаїв і напівнув гордого повелителя. Зірвалася тоді буря протестів та навіть прибічники короля особисто зниважили Папу. Одаче цей не уступив.

Авіньон. По смерті Боніфатія вибрано на Папу вірного своєму попередникові Венедикта XI, який довго не пожив. По тім вибори тривали 11 місяців, аж доки мешканці Перуджі не загрозили кардиналам, що їм перестануть давати утримання, бо в цім місті було конкляве, і тоді вибрано Климента V. Сам, будиши архієпископом Ліону, вибрався з Риму до Франції і зажив в Авіньоні. За ним сім папів прожило в Авіньоні; Всі вони були родом французи. Та й підпадали під вплив французького короля.

Французький король натискав на Па-

пу, щоб цей зніс хрестоносний орден Темпларіїв. І цей нарешті погодився, а король жорстоко мстився на членах того чина. Між іншим казав спалити їхнього Маршала Якова де Молай. Цей вмираючи сказав:

«В небі є Суддя і перед нього я кличу Папу за сорок день, з королем же не мине року, як ми стрінемося перед Ним». І справді Папа помер за 39 день, а Филип за вісім місяців.

До того ще прийшла боротьба з Людвиком баварським. Закінчено тим що «золотою булею» виключено папу від впливу на вибір німецьких цесарів.

Заледве по 70-ох роках Григорій XI набрав відваги, за заохотою св. Катери з Сієни, повернутися до Риму. Григорія XI-го римляни боялися, щоб не вибрано знову француза і Папа не повернувся назад до Авіньону тому перед залею конкляве викликували «хочемо римського або бодай італійського папу». Правда не вибрано римлянина, але неаполітанця Урбана IV. Та кардиналам несподобався вибраний і вони поновили конкляве та проголосили Папою Климента VII, що обрав за резиденцію знову Авіньон.

І так католицький світ зістався поділений на два папства. Це тривало 30-

рок років. Коли вмирав один з папів, то на його місце вибрано небавком другого.

1381 року паризький університет намагався звести на зустріч обидвох папів. Це не вдалося. На соборі в Пізі, тоді вибрано третього — Александра V. Заледве за почином імператора Зигмунта зібрався собор у Констанці, щоб зреформувати церкву «в членах і в голові». Тоді зложено пізанського Папу Івана XXIII. Єдиний законний Папа з Риму Григорій XII сам зрікся свого уряду. Авіньонський Венедикт XII не зрікся, але по смерті не вибрано більше на його місце наслідника. Отак 11 листопада 1417 вибрано одноголосно нового Папу Мартина V. З ним покінчилося ця історія роздору. Протестантський історик Грегоровіус каже про це: кожна інша земська влада була пішла в руїну, але не так сталося з подивугідною організацією духовного царства і з так незнищимою ідеєю папства, яка показує при найбільшій своїй розбіжності, свою незнищимість».

Б) Внутрішні притоки до упадку

Три речі привели до підкопання папства у тім часі, а це непотизм, моральний крах і виставність.

У тій добі виявляється впрост на-

глядна прихильність папів до своєї родини. Було так, що папи одного для і по кілька родичів номінували на своїх прибічників, хоча вони не були гідні до такої служби. Це діялося за Калікета III, Сикста IV, Александра VI. Раз навіть назначено 15-літнього юнака на кардинала.

Не було дуже похвальне життя Папи Інокена VIII, який став священником уже по смерті своєї жінки та для своїх дітей він старався надати різні церковні посілости.

Та ще менш обичайним виказався Александер VI. Родом еспанець. Зразу адвокат, пізніш вояк. З назначенням на кардинала не лишив своїх злих привычок зі світа. Проти нього виступив флорентійський чернець Савонароля, але за це враз із двома товаришами пішов на костир. Олександр VI помер природною смертю розкаяний 1503 р.

Виставність, Папа має рядити душами, а займатися йому меценатством це тільки другорядна річ. Одначе, коли папи повернулися з Авіньону, вони застали Рим в оплаканім стані. Тоді почали старатися про його піднесення. Під впливом нової культурної течії гуманізму Папа Сикст II прикрасив вічне місто багатими пам'ятниками. Юлій II пок-

дав наріжного каменя на собор св. Петра, що його взявся будувати Брамант. Сикстанську каплицю прикрасив Михайло Ангел, а ватиканські льожі Рафасдло. Не меншим меценатом виставности був і Лев X. Він то за прикладом Юлія II-го надав за дарі для будов в Римі великий відпуст, який то й став ближчою притокою до протестанської реформи.

КІНЦЕВІ РЕФЛЕКСІІ ПРО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Чому то так сумно скінчилося золоте середньовіччя, що стільки гарних сторінок принесло для минулого Церкви?

Привели до того такі чинники:

1 **Розрив** між папством і царством. Хоча були тертя увесь час між тими двома найвищими владиками, але шкоди з того не було аж надто великої. Та коли прийшло до остаточного зірвання зносин між папством і царством, то тоді для обидвох настали часи повні кризи та загрози упадку.

2. У житті релігійнім настає критичний час. Середньовічна думка починає пачитися під впливом авіньонської неволі, західнього роздору ересей Веклефа, Гуса та нарешті протестантизму. Ці течії зродили релігійний націоналізм, бай-

дужість і дійшли аж до модерного безбожництва.

3. Не менш руїницьку роботу показав культурний напрямок гуманізму. Тоді відступлено від справ земських, людських. Відродження щебільше відтягає від християнства, приводить до індивідуалізму та до новітнього суб'єктивізму. Значиться, коли центром зацікавлення стала людина, то переборщено культ особи як такої, а за тим прийшло самообожування (суб'єктивізм). Людина стала сама собі життєвим мірилом.

4. Цісарство розкладається на національні держави. Щораз більше виступає на видовище засада племінного поділу і згодом постають національні творила.

5. Суспільно витворюється боротьба князів з імператорами, національні монархії виступають проти цісарства, міста проти князів, нарід проти шляхти, світські проти духовних, цехи проти управ міст. Таким робом готується терен на новітню боротьбу клас.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

ХРИСТИЯНСТВО І СВІТ

Нові часи ми можемо розділити трьома сімнадцятками, а це: 1517 — виступ Лютера, 1717 — постання масонерії, і 1917 большевицька революція. Тепер християнство охоплює увесь світ, цілу земську кулю.

ФАЛЬШИВА ТА СПРАВЖНЯ РЕФОРМА

Розрив західної Церкви не стався, наче грім з ясного неба, у дні 31 жовтня 1517 року, коли то відступник Мартин Лютер прибив у замковій церкві в Віттенбергу своїх 95 тез. Ні, це був вицвіт довгого процесу, що наче той гній в чиракові набирав, аж доки не тріс та розліявся з повною силою навкруги.

У попередній добі ціла Європа становила одну велику християнську родину об'єднану під видимим головою Церкви Папою, і ця єдність та підлеглисть сягала аж до київських золотих воріт, бо навіть по роздорі принаймні з півтора віку наша Церква не розривала дефінітивно своїх зв'язків із Римом, як про це може свідчити перший король Руси з рук Папи Ярополк-Петро, потім король Данило, пізніш зусилля єдності за Григорія Цамвлака

(1418 р. на констанцькiм соборi), 1439 р. митр. Исидора на флорентийськiм соборi. Намагання тi не устають аж до успiшної та тривалої берестийськoї унii (1596 р.).

З чого почалася

Причини розриву на заходi — в першiй мiрi соціальнi. Вищi класи були надiленi рiзного рода привiлеями так, що один iз нiмецьких верховодiв, Іван Бем так висловився: «на майбутнє не має бути нi панiв, нi iмператорiв, не треба нi свiтського нi церковного урядiв; має впасти всяка рiзниця станiв; мiж усiма людьми має запанувати брaтня рiвнiсть». Цi слова є овочем гуситського навчання, яке вважає, що грiшник не може виконувати жадного уряду, нi влади. З того то гусити хотiли усунути всяке Боже та людське право.

Вони не тiльки боролися проти Церкви, але й проти людства як такого, (лист кардин.-легата Бранди з 1424 р.).

Та цей рух не тiльки був на Чехах, але обняв майже всi нiмецькi краї. На рiзних нарадах князiв та панiв видно було цю виставнiсть та розкiшнiсть, що нею вони хизувалися та переганяли в виставностi один одного.

Вiдкриття нових дорогих металiв привело до спаду гроша, На тiм користа-

ли жиди, що брали велику лихву. Навіть указ самого імператора забороняє брати вище як 43% користи з позички гроша. 1431 р. три тисячі озброєних хлопів з'явилися в Вормс з домаганням передачі їм у руки жидів-лихварів, що їх утискали.

До того прилучилися різні малі та більші війни за престиж, що дорешти винищували та вичерпували терпеливість мас.

На полі релігійно-церковнім теж не все було в порядку, як то ми вже вище бачили на папах. Єпископи, що бралися з визначних шляхетських родин, не відповідали звичайно в більшості випадків своєму великому покликанню, як рівнож і інші члени капітул були людьми світа, що хотіли пожитися багатими церковними добрами. Це саме було із духовенством не тільки світським, але й чернечим, де упала первісна ревність. Хоча цього не треба узагальнювати, бо як пише відомий гуманіст Яків Вімпфелінг з Шлеттштадту (помер 1528 р.) «я знаю і Бог вість, що в шістьох ренанських епархіях є багато, навіть дуже багато світських священників, що визначаються глибокою наукою і чистотою обичаїв. Знаю чимало каноніків та прелатів, що мають

несплямлене ймення, повні побожності, покори та великодушні зглядом бідних».

Одначе і між народом, що звичайно йде за пастирями, панувала темнота і плекано астрологію та альхемію (штука добути золото з каменя). Хоча й тут були вельми побожні родини. Тому каже протестант Круел, що «говорити наче б то тому двісті років менше проповідалося як тепер, то пересуд, що його не можна утримати».

На полі політичнім за словами кардинала Миколи Кузана, в тім часі всі шукають тільки власної користи, не журячися зовсім ні про ближнього, ні про майбутність. За тим прийшла страта територій, які творили німецьку імперію (Швайцарія та Голляндія), що стала наче передвісником і релігійного розламу.

Культурні течії не менше вплинули на релігійне порізнення. В Італії «відродження-ренесанс» визначає поворот класичного світа. Винахід книгопечатання Іваном Гутенбергом ще більше вможливило широке застосування та пропагування цих небезпечних ідей між людьми. Властиво було два відродження те християнське і благословенне, що являється вершиною середньовіччя, і це

поганське, що привело до духовної революції та до безбожництва наших часів. — У Німеччині ренесанс звано «гуманізмом». Певне, що початковий гуманізм чито в Італії (Данте і Петрарка), чито в Німеччині (Яків Вімпфелінг, Іван Ройхлін) тримається кріпко релігії та побожності, але пізніші представники тої течії переходять з «людини — Божої дитини», на «людину — розумне звіря». До цих належав між іншими великий лінгвіст Еразм з Роттердаму.

Відродження та гуманізм поставили на трон людину, зробили з неї божка — індивідуалізм — та врешті приписали їй надмірну незалежність від традиції, Церкви й держави. З того виріс суб'єктивізм. Макіявеллі своєю книжкою «Князь» ввів суб'єктивізм на ділянку політичного життя, де для князя є все дозволене, і може він ужити навіть злих засобів, щоб осягнути добре. Це до нього належить засада, що його часто злобні невігласи приписують езуїтам: «ціль освячує засоби».

Особи, що дали почин до фальшивої реформи, це в першу чергу домініканин Єронім Савонароля, що хоч остався до смерті вірний католицькому православію, своїм непослухом згля-

дом Папи підкопав авторитет наслідника св. Петра. — Вже справжнім протечкою реформи це англієць Іван Віклеф, що гостро виступив проти ченців, церковних дібр та примату. — Цю науку переніс на чеський ґрунт теж професор університету Іван Гус, якого ідеї ще донині покутують між тим народом.

Виступ Лютера

Мартин Лютер, селянський син (1483-1546) народжений в Айслебен, Німеччина. З приводу вбивства приятеля та перестрашення громом, що поблизько вдарив, він вступає до чина св. Августина. Пізніш стає професором університету та віддається з ентузіазмом пояснюванню св. Письма. Два роки перед виступом з горезвісними тезами наступає в нім охолодження первісної раптової ревності. Опускається в молитві, залишає проказування часослова, а врешті в відправу Служби Божої. Рівнож доходить до переконання, що пожадливість гріха є непереможна. У тім часі домініканець Іван Тецель з Липська приходить до Віттембергу, проповідуючи відпуст на рік папських будов. Правда, що відпусти щодо померлих у Тецеля були не по добрій думці Церкви.

Лютер тоді виступив зі згаданими 95-ма тезами. Папа Лев X посилає кардинала Гаєтані щоб вимогти на Лютерові відкликання тез. Пізніш прийшло до публичної розправи з богословом Іваном Ек, який блискуче оборонив католицьке правовір'я. Лютер не піддався і 10 грудня 1520 року при воротах Віттембергу кидає в огонь папську булу, якою виклято його з Церкви, та книжки канонічного права. Тим виявляє символічно своє зірвання зі старою Церквою.

Наступного року є з'їзд князів у Вормсі, що його скликав цісар Карло V. На тій дієті засуджено Лютера на прогнання з краю, а його письма на спалення.

Та до вигнання не дійшло, бо саксонський електор Фридрих потребує Лютера і переховує його в замку у Вартбургі під імнем лицаря Юрія, де відступник проживає 10 місяців займаючися перекладом на німецьку мову св. Письма.

Іскра була вже кинена і тепер реформаторський рух вогнем полетів по цілій Німеччині: у Віттембергу йде боротьба за образи, 1523 року наступає революта лицарів, два роки пізніше постає хлопство. Десять років опісля приходять до анабаптистичних розру-

хів у Вестфалії, де ця секта хоче створити «сіонське царство».

Протестанство попирали в першій мірі світські князі, які ласі були на багаті церковні наділи та хотіли коверзувати Церквою.

Щоб якось наладити релігійне співжиття, відбувся ряд дієт — княжих нарад, які довели до того, що «чия влада, того й релігія».

Дієта в Спірі (1529 р.) забороняє всяке поширювання нових навчань; 1530 р. протестантські князі ставлять авгбурське визнання віри. Врешті 1555 року в Авгбурзі проголошують угоду, що в даній території має бути така віра, якої тримається князь.

Вже в 1523 р. починає Лютер хворіти, а в 1524 році жениться з колишньою черницею, Катериною Бора. Вмирає на удар серця. До характеристики Лютера треба сказати за істориками, що він був талановитим чоловіком і мав дані зробити щось велике, тільки що не був святим і через те попав у таку кризу, потягнувши за собою цілі народи (Равшен).

ПРОТЕСТАНТИЗМ У НАСТУПІ

Цікавим може бути те, що реформа Лютера не прийнялася між романськими народами, але тільки знайшла поле до попису поміж германами, дійшовши і до нордійських країв: Данії, Швеції, Норвегії.

У Швейцарії, напівночі (Цюріх), почав вводити реформу Цвінглі, але по його смерті в бою під Каппель перехоплює реформаційний рух у цій країні Калвін, що діяв в Женеві.

Звідсіль переходить калвінізм під іменем гугенотства до Франції, ставши не тільки релігійним рухом, але й політичним і якраз під тим оглядом прийшло до різні гугенотів у ніч св. Вартоломея (1572).

У Голляндії по сильних анабаптистичних рухах, приходять до слова кальвіністи, звані «прошаки», які охоплюють майже весь край.

З цілком особистих рацій приходить до реформи в Англії. Генрик VIII нагнав свою шлюбну жінку Катерину Драгонську та взяв собі любовницю Анну Болену. Церква, ясно, не могла погодитися на такий незаконний подружний зв'язок. Отже король, 1534 року, зриває з Римом. Ця англійська церква осталася зверхньою по формі

католицька, але по суті та навчання перейнялася вченням протестантів. У Шотландії Іван Кнокс вводить кальвінізм. Настало велике гонення католиків. Померли мученою смертю шкотська королева Марія Стюард, св. Тома Морус, архієпископ Фішер. Ірландія осталася католицькою і по довгих боротьбах отримала самостійність. Великим борцем за свободу ірландців був Данило О'Коннел.

Протестантизм проникнув і до Італії його залишки осталися в сектах валдезів, Протестантизм розцвівся сильно на американському континенті і з нього він розширюється на інші краї світа. Між українцями цей рух має незначні успіхи.

Проти Кивота

Найвищою точкою середньовіччя, як ми бачили, була установа свята Пресвятої Євхаристії. Новатори 16-го віку намагалися вдарити по цій найпотішнішій і найбільшій догмі католицизму. Отак то католицьке вчення, що Ісус Христос є дійсно присутній з тілом і кров'ю та душею і божістю, по переісточенні, під видами хліба й вина, вони менш-більш старалися заперечити.

Лютер вірив у дійсну прияву Ісуса,

але її звів тільки до хвилини, коли ми приймаємо св. Причастя. Калвін же тільки для призначених Христос присутній у небі, дає під видами хліба й вина ласки. Цвінґлі уважає, що хліб і вино це тільки символи, а англікани зразу трималися католицького вчення, одначе пізніше зійшли на кальвіністичні переконання.

Католицька Церква наступає

Протестантизм ми можемо порівняти до хуртовини, по якій приходять очищення атмосфери та оживлення природи. Бо справді по тій псевдореформі приходить справжня католицька обнова релігійного життя. До тої протиреформи стали: папство, Тридентійським собором, чернечі чини старі й нові, визначні особистості.

1. Папство

Виступ Лютера стався за папи Лева X-го. Цей папа, треба знати, провадив життя дуже моральне і старався зразу таки рятувати Церкву перед роздором. Помер одначе дуже молодий, бо на 45 році життя.

Новий папа Андріян VI був голляндцем і був останнім досі папою не італійцем на троні св. Петра, Він взявся обі-

руч за прогнання світового духа з папського двору і Церкви, але через те напав собі масу ворогів. Помер по 20-ох місяцях понтифікату.

Дуже великою активністю визначився Павло III. Він вибрав гідних кардиналів наказав скласти індекс-список заборонених книжок, признав чин Ісусовців, св. Єроніма Еміліяні та св. Ангелини Мерічі. Вислав на місії до Індії св. Франца Ксавера.

Дав чинний поштовх до правдивої реформи і приготував вселенський собор, який покінчився за Пія IV.

Наступний папа, Пій V., признаний за святого. У 14-ім році життя вступив до ОО. Домініканців, а в час обходу з Пресвятими тайнами народ закликав «маємо святого папу!» За нього поправлено латинські церковні книги, видано Катехизм, почато виконувати постанови тридентійського собору та переможено турків під Лепанто (1571).

За Григорія XIII прийшло до реформи календаря, що його і прозвано «григоріанським» в заміну на старий стиль «юліанський». Отже 4 жовтня 1582 зроблено 15 жовтнем. — Син простого пастуха Сикст V, впорядкував кардинальську колегію і за його папування скінчено будову св. Петра. 800 робітників пра-

цювало день і ніч, щоб у чотири місяці перед смертю папи поставити останню цеглу (1590 р. Сикст V. був останнім папою -реформатором,

2. Тридентійський собор (1545-1563)

Вже 1523 р. німецькі князі вимагали від Папи підприємитися за реформу Церкви. Але багато перепон, головню війни, не дозволяли на це. Аж у 1545 році відкрито собор у місті південного Тиролю — Триденті. Цей собор найдовше тривав, бо аж 18 років протягнувся. Було 23 засідань.

З постанови цього собору важніші це наука про первородний гріх, св. Тайни, зокрема Пресвяту Євхаристію, почитання Святих, мощів, образів, справа добрих діл та відпустів. Підкреслено вагу св. Писання та Передання, а за офіційний текст признано латинський переклад св. Єроніма званий «вулгата. Дано різні пасторальні уваги щодо кардиналів, єпископів та парохів. Головню, що кожен єпископ має мати в своїй єпархії семінарію. Тому протестант Ранке написав «з молодими силами, зібраними наново, католицтво поставило спротив протестантському світові».

3. Старі та нові чини

Ченці це справді квас католицтва і вони в час обнови Церкви показалися надзвичайно живучими. **Оновлюються старі чини**, як от францісканський, що в 1528 році обновився за почином Матея Баша (**Капуцини**). Між ними визначився мученик за св. віру Св. Фідел з Сімарінґи, що згинув із рук еретиків 1622 р.

Венедиктинці в Франції оживають створенням нової конгрегації **Мавринів**, які дали цілу громаду вчених, головню з церковної історії. Відомий між нами **Малійон**. Виданням патристики заслужили собі ці священники велике признание.

В тому часі постають (1660 р.) з цистерів **трапїсти та картузи**, що є найстрогішими чинами в Церкві посьогодні.

1562 року приходить до обнови **Кармелітів** св. Тересою з Авїлі та св. Іваном від Хреста.

Нові чини: найважливішим із них це **Товариство Ісуса**, чи **Ісусовці**. Основані св. Ігнатієм Лойолою. 1540-го вони були апробовані. Стали відразу приблизною сторожкою католицтва. У час розгуканости безбожництва та масонерії повиняли Єзгітів з багатьох країн, а папа

Климент XIV був примушений їх розв'язати. 1773 р. Пій VII знову відновив цей чин в 1814 році.

З початком XVI віку створилася нова конгрегація звана «Ораторіяни», якої найвизначнішим членом був св. Пилип Нері з Флоренції.

З початком XVI віку створилася нова конгрегація звана «Ораторіяни», якої найвизначнішим членом був св. Пилип Нері з Флоренції.

На порозі XVII віку постає заходами св. Вінкентія з Павлі нове згромадження **Оо. Лазаристів**, а 1732 в Італії св. Альфонс Лігурі творить **Оо. Редемптористів** (Чин Найсвятішого Избавителя, що працює похвально і між українським народом).

Крім тих ще створено: Сомасків, Вартоломітів, Сколопів, Братів Християнських шкіл.

До виховання жіночої молоді постають **Сс. Урсулянки, Англійські Дами, Єзуїти, Візитки, Віцентинки**. Вони теж займалися і займаються ділами християнської милости по шпиталях, захистах тощо.

У тім часі приходить до обнови манастирів в Україні під проводом Митр. Йосифа Рутського та св. Йосафата.

4. Визначні особистості Церкви

Між тими особами, що прикрасили світське священство, на першому місці треба поставити **св. Карла Боромея з Мілано**. Він дуже пильно виконував свої владчі зобов'язання і можна його назвати «св. Васи́лієм Заходу», що допомогло, яку давав він хворим та нещасним у час пошести. Прожив заледве 46 років.

Другою визначною особистістю того часу це **жєневський владика св. Франц з Саллес**. Своєю лагідністю він навернув багато єретиків та письменницькою діяльністю виріс на модерного теоретика аскези, передусім своєю книжкою «Філотей», де викладає норми християнської праведности для широких шарів вірних. Теж був провідником **св. Іванни Шанталь**, що оснувала жіноче згромадження Візиток. Помер 1622 року.

Німецькі краї мають свого апостола в **св. Петрі Канізієві**, що більш 50 років невтомно старався боронити католицьку віру на цих землях.

5. Барок

Барок, як пише Валтер Ротгес, це стиль відновленого католициства. Знаменем барока це широчінь простору, ви-

сога, ясність, єдність; бо ж романський і готицький стилі ділили простір на багато назв.

Представниками барока в Італії це Берніні, Тінторетто, Гвідо Рені.

В Україні постав окремий рід власного барока званого українським, або козацьким, а найкращим оказом це дім полтавського земства.

Процвітає в тім часі і наука, якої представниками можна уважати Баронія, Беларміна, Поссевіна. Виступає і Галілей. В час, на рідних землях, діє тоді киевомогилянська академія та численні василіянські школи. Неадром **Унію** можемо назвати **протиреформою** на нашім ґрунті. Рівнож і православна Церква активізується, головню в часах Петра Могилы і своїм промінням освічує сумежні краї, головню темну Московію.

МІСІОНАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕРКВИ

Відкриття Америки та здобутки науки поширюють і терен місіонарювання Церкви. Св. Ксаверій йде до Східніх Індій, досягає Японії та й споглядаючи на Китай, умирає 1552. — До Америки виїзджають численні місіонарі, а між ними св. Петро Клавер, апостол негрів. В Південній Америці Єзуїти творять редуції між індіанцями гварані,

на середній Парані та горішнім Уругваю. 1626 р. створюється в Римі окрема установа — конгрегація поширення віри, яка має кермувати місійною працею церкви. З часом постає цілий ряд установ, які займаються виключно місійною працею між новонаверненими народами Азії, Африки, Америки та Австралії.

Правда в Японії, Китаю і Індокитаю (В'єтнамі) приходять до переслідувань, але Церква не затримується і сьогодні багатьо ще вчора місійних країн мають вже повну церковну організацію.

1511 р. в Сан Домінго постає перша церковна провінція в цілій Америці. У Мексику прийшлося боротися з поганством, що було добре зорганізоване, але вже 1532 року єпископ Зумуррага міг повідомити францісканську генеральну капітулу, що чверть мільйона індіанців прийняло св. хрест, а 500 поганських капищ зруйновано враз із 20.000 ідолами. На північному терені індіанці теж противилися вступі християнських місіонерів і навіть були мученики, що потерпіли від гуронів над рікою св. Лаврентія в Канаді.

Останніми часами місійна діяльність Церкви набирає більше вселенськості: не тільки відбувають місії між іновір-

цями місіонарі латинського обряду, але і східні обряди починають місійно працювати та поширяти своє поле діяння.

Великі унійні змагання

Ця третя доба історії Церкви визначається великим унійним рухом, що його започаткувала Українська Церква в 16 віці. Отже 1596 року наші Владики заключають унію з Римом. Потім допіро прилучуються львівські вірмени (1635). Де що пізніше приймають унію, румунії, Закарпаття та Галичина на порозі XVII віку і інші східні обряди. Деякі ж з них ще унійно досить свіжі. В середині минулого століття постає багато нових церковних одиниць, а на початку цього формується східній обряд в Індії та на поселеннях в Америці та Західній Європі.

Більшість церковних істориків не бере до уваги в тім третім періоді ваги яку мала унія українців з Римом, бо вона надала Католицькій Церкві нової риси, а це понадобрядової вселенськості, чого то не бажали собі дехто з католиків, які не розуміли духа Христового, як от: поляки чи москалі.

Доба просвічення — ілюмінізму

Протестантські рухи в XVI віці підірвали віру, насаджуючи на її місце пере-

вагу розуму, це намагання висвободитися з християнського об'явлення від Церкви і від усього, що до неї стосується. Бо це був би на думку ілюміністів «обскурантизм-насадництво». Вони признають віру тільки в свій розум.

Цей напрям ще визначає духовний та культурний рух, що появився в Європі в XVII-XVIII віках, що ставив домагання вести розумом усю людську діяльність. Головна риса ілюмінізму це **заперечення надприродного**, надання вартості тільки тому, що є чисто розумове-раціональне, а перед усім наголос на природні здібності людини.

1. Колиска ілюмінізму — Англія. Тут постала нова релігійна система звана теїзм. Це свого рода природна релігія, що признає Бога як творця світу, але заперечує вище Боже провидіння Боже панування над світом.

2. Другою такою печерою ілюмінізму і то збірною сталася таємна організація, що постала 1717 р. у Лондоні під іменем масонерії. Вона створилася, на взір середньовічного цеху-корпорації, маючи за головних організаторів жидів, що зберегли стару ненависть до християнської релігії і при допомозі масонерії вони наміряють завдати смертельний удар визнавцям Христа та Церкві. (Про це можна

прочитати дуже цікаву книжку о. Володимира Ковалика «Масонерія» де виразно стоїть, що ця мафія є теж і проти самостійности України). Масони мають імена, символи та церемонії з середньовічних братств, а організаційною одиницею — це льожа. Масони поширені по цілїм світі, головнo стараються мати своїх членів на відповідальних становищах краєвої та світової адміністрації Єрархічно діляться на цілий ряд різних ступенів (33 масонські ступені).

3. В Голляндії розвивається просвіченицький рух іменем янзенізму: від імени єпископа з Іпрес (помер 1638). Цей рух був притокою завзятих спорів у французькій церкві XVII-XVIII віків. Головною точкою янзелізму це питання про ласку та призначення і рівночасно справа вільної волі людини.

4. За Людвика XIV французького короля сильнішає, особливо між французами, рух створити свою народню церкву. Рух прибирає назву галіканізму, бо Галлія це стара назва Франції. Тому напрямкові оперся сильними аргументами найбільший мораліст Католицької Церкви св. Альфонс Лігурі. Останній удар дістав галіканізм ца I-ім Ватиканським соборі.

5. У Німеччині витворюється тоді рух званий фебраниянізмом, який під впливом галіканізму намагається опрокинути монархічний устрій Церкви та установити державну Церкву. Французька революція тим намаганням поклала кінець.

6. У тім часі починає виростати в центр Європи велика австро-угорська імперія її цісар Йосип II, що помер 1790 року, під впливом свого міністра Кавніца, який був прихильником безбожного французького філософа Вольтера, вводить фебраниянізм до своєї монархії. Він постійно пхається до церковних справ, так що його прозвано цісарем захристиянзм і він то ограбив теж Церкву і позабирав церковні маєтки та покасував багато монастирів.

Французька революція — 1789 року

Безбожні вчені доби ілюмінізму старалися зібрати все людське знання в одну систему «енциклопедію» і з того прозвано їх енциклопедистами (Вольтер, Даламберт, Дідерот). Вони то підготували напад на паризьку фортецю Бастилію де ніби то мали бути численні політичні в'язні, а всього знайшли там сім їх та серед них 4 фальшивники і одного душогуба. Але весь рух скермовано проти привілеїв шляхти та вищого духовенства.

Уставодатні збори (1789-1791) поділили край на 83 департаменти та показували багато єпископств. Рівнож відібрали церковні добра і завели, що церковні служителі мали стати тільки державними урядовцями. І тому вимагали від єпископів і священників цивільної присяги, якої 132 єпископи і 50.000 священників, тобто майже цілість їх, відмовилися зложити.

Законодатні збори (1891-92) присудили нескорених руховників на вигнання 380 священників вивезено на побережжя Гоянії. до 7000 стратило життя, Тоді почала працювати гілотина, щоденно забирала 7-8 тисяч жертв а дехто твердить що навіть 12 тисяч. За «свободу батьківщини» працювали в цілій Франції 44.000 гілотин.

З часів терору (до 1775 р.) революціонери касують християнський календар, а завозять почитання «розуму». Нарешті правителем Франції стає молодий Наполеон Бонапарте, що виступає збройно проти Папи Пія, VI, який посмів гостро виступити, та осудив французькі звірства Папа вмирає на вигнанні. Наступник померлого, Пій VII, теж багато переносить від Наполеона, але цей 1814 року мусить покоритися, і Папа повертається до Риму.

Реорганізація Церкви в Німеччині

Послідні зовнішні наслідки ілюмінізму показалися в так званій «секуляризації». Це конфіскація державою дібр з політичних мотивів. 1803 року вийшов кайзерівський декрет, силою якого церковними добрами мали собі винагородити, німецькі князі, страту заренських околиць, що їх загарбала Франція. Отак то втратила Церква в Німеччині 1.700 км. кв. з 3.500.000 мешканців та до 21 мільйон річних приходів в золоті. Таким чином церковна організація в Німеччині знищилась, а вплив єпископів зійшов нінащо (І. Вайс). Треба було починати наново.

Між німецькими державами, перша Баварія нав'язала стосунки з Апостольською Столицею, конкордатом з 1817 року. Край поділено на дві митрополії та 6 єпархій.

Чотири роки опісля Прусія теж нав'язала зносини з Римом і так створено чи краще обсаджено митрополію кальнську та позданську. В ГанOVERі відновлено старі владництва ще з часів Каролінгів (Гільдесгайм та Оснабрюк). Булею з 1821, яку доповнено 1827 року папа створює вижньо-ремську митрополію.

Тими умовами Церква собі забезпечила поміч держави та могла утримувати духовників і вести церковні установи.

Куди більше потерпіла Церква на сході Європи.

Унія в Україні та Білорусі мала вже, як відомо, до 10 мільйонів і доходила до Дніпра та до Естонії. 1721 р. відбувся синод в Замості, що зробив нашу Церкву зовсім самостійною обрядовою одиницею. Але зараз таки почав перші переслідування московський цар Петро II, що нищив безмилосердно самостійність України. За Катерини II-ої знесено гетьманат і Зруйновано Січ. Пізніше настає хвилевий спокій, аж до Миколи I-го, що 1831 року провів примусовий перехід уніятів на православ'я московське. Врешті, 1875 р. криваво знищено Унію на Холмщині та Підляшші.

Романтизм

Ілюмінізм та раціоналізм скоро проївся вищим колам Заходу і на його місце виростає, на грані XVIII та XIX віку, новий культурний напрямок, званий романтизмом. Він, призначаючи єдину Вищу та чисто духовну Істоту, дає почин релігійному відродженню. Романтизм постав у Німеччині й його рисою — це симпатія до Католицької Церкви та відгребуван-

ня середньовічної цивілізації. Отак романтизм черпає з багатих джерел середньовіччя нові сили та розмах.

Рівночасно з романтизмом у тій же Німеччині розвивається нова філософія — ідеалізм, у протигагу реалізові. Ідеалізм уважає зовнішній світ тільки сповидним, не даючи йому реальної вартости. Головними представниками ідеалістичної течії це: Кант, Фіхте, Шелінг, Шляєрмахер. Одначе, романтизм не завжди збігається з тим філософічним струмом.

Наслідки романтизму позначаються в образотворчій мистецтві — відродженням готики (докінчення кельнської катедри), і малярі наслідують середньовічних майстрів (Овербек, Мюллери, школа Назаренів, Вільгельм Ахтерманн).

У поезії переважають зразки з мотивами релігійними та моральними. Вірші навіяні часто релігійною теплою. Отак то виступають: Манцоні, Клим Брентано, Новаліс, Луїза Генсель, якої три учениці стали основницями чернечих з'єднань: Кляра Фей, Павліна фон Маллінкродт, Франка Шервієр.

У музиці романтичний напрямок заступають: Мендельсон - Бартольдї, Фр. Шуберт, Франс Лішт і передусім Антін Брюкнер та Керубіні.

Новий розквіт Церкви в Західній Європі

Він позначався головню в Німеччині. Хоча німецький поет Гердер при кінці XVIII віку писав, що Римська Церква подібна до руїни, з якої годі викресати нове життя, то він однак помилився. Щоправда, ілюмінізм, секуляризація, тощо пошкодили; все таки європейське католицтво мало силу ожитися і проявитися головню серед німців:

Регенсбурський владика Іван Зайлер збирає коло себе гурток визначних католицьких осіб, і тим приводить до оживлення католицького духа. У північній частині Німеччини мюнстерський гурток, під проводом Амалії Галіцін та визначного педагога Бернарда Оверберга, заливають католицьким світлом круги своїх впливів. До того гуртка належить поет наверхинець Леопольд Штольберг та браття Максим і Клим фон Дросте-Віншерінг (обидва князі Церкви).

У Відні (Австрія) коло св. Климента Марії Двожака, редемпториста та апостола Відня, твориться романтичний гурток, до якого належать: Фридрих Шлегель, великий проповідник Захарія Вернер, етнолог Адам Мюллер та Маляр Пилип Файт.

У Могунції ректор семинарії Бруно Ліберман створює коло себе цілий гурт ентузіастів, що опісля засіли на владичих престолах (Андрій Ресс, Микола Вайс, Іван фон Гаїссель).

Коло фрайбурського університету та видавництва Гердера в Брайсгав працюють плодovито для Церкви о. Альбан Штольц та Іван Гіршер.

У баварськiм Мюхнені збираються науковці та письменники (Йосип Геррес, Іван Адам Мюлер, Д. Б. фон Ганеберг). Між українським народом також знаходимо поетів романтичного напрямку, що визначаються релігійністю: Тарас Шевченко).

Суспільне питання

В ХІХ віці з розвитком винаходів та машинерій і упромисловленням країн настає нове питання, а це робітниче, чи краще, загалом суспільне.

Намагаючись роз'язати позитивно це гiрке положення, робітники почали уживати самочинного спротиву проти використання їх працедавцями. Вимагали більшої платні та відповіднішого трактування їх та їхніх родин. Вхопилися і за страйки. Врешті, почали творити свої робітничі спілки-синдикати.

Одначе, ці сумні вимоги треба було вбрати в якусь життєву систему, щоб за її засадами виборювати робітникам кращу долю. До цього взялися соціалісти та комуністи. Обидві ці концепції спираються на теорії боротьби клас. Щось як у лісі старі дерева падають, а на їхніх трупах виростають нові. Вони беруть під увагу морального боку в соціальному питанні, бо його розв'язують за матеріалістичними принципами. Одним із найбільших теоретиків цієї системи це Маркс — німецький жид. Соціалізм домагається удержавлення продукції та усупільнення підприємств.

До супільного питання взялася і Церква, чи краще, християни. Одним із визначніших діячів, що намагався зменшити нужду пролетаріату — це Фридрих Азанам, що організує віцентинські конференції. В загальних рисах для суспільного питання прислужився Адольф Колпінг (німець). Він то поставив засаду, що для покращання соціальних відносин треба відповідно виховати дітей, вчителів, батьків та громадян. Знову єпископ Ємануїл фон Кеттелер намагається поліпшити умовини робітничих шарів. За тими самочинними підприяттями на соціальному полі приходить авторетативний голос Церкви.

Свою суспільну доктрину подає вона енциклікою Лева XIII під назвою «Рерум новарум-Нових порядків» у 1891 р. Пізніш її доповняє Пій XI «Квадрagesімо анно — Сорокового року», а останньо примінює церковні засади до новітніх часів покійний Папа Іван XXIII енциклікою «Мати й вчителька».

До розв'язки соціального питання взялися теж і уряди, які почасти приймають християнські засади, а почасти і до в більшості — соціалістичні, що мало мають спільного з людською гідністю громадян, як людей і дітей Божих.

У нас суспільним питанням зайнялися теж священники: митр Андрей Шептицький пише про «християнську роботу» та про соціалістів, а священники підпирають один із найбільших хліборобських страйків у світі, той у Галичині 1903 р. Один із найвизначніших економістів — це о. Тит Войнаровський.

Тепер суспільне питання бере до уваги християнська партія — Християнсько-Демократична Партія (в Італії, Німеччині, Бельгії).

Церква і держава

Держава до Церкви, як знаємо, продовж віків різно ставилася: напочатку

вороже (римська імперія); пізніш приязно (середньовіччя); нарешті, в наших часах, байдуже.

Новітнє навчання про стосунки Церкви та держави накреслив Лев XIII енциклікою «Іммортале Деї — Безсмертне Боже» з 1 листопада 1885. Її зміст: Бог передав старання про людей двом владам: духовній і світській. Перша до Божих справ, друга — до земних. Кожна є найвища в своїм порядку. Однак, у справах і духовних і матеріяльних Церква є вища, як душа вища від тіла.

В сучасній добі стосунки «церква і держава» полагоджуються при допомозі так званих конкордатів.

У середньовіччі Церква мала вплив на світську владу. Тільки в новітніх, безбожних часах прийшло до розділу між тими двома владами. Місцями то світська влада взагалі не признає духовної, як це було за масонів у Франції та Португалії, за гітлерівців в Німеччині, тепер під большевиками. Тут Церкві заперечують навіть саме існування Церкви як духовної спільноти.

В ліберальних системах Церква має досить змоги проявляти себе. Держава до неї не втручається, навіть часом і спмагає. Уважає Церкву за товариство, як кожне інше, що може законно проявля-

ти свою діяльність. Правда, в такій ліберальній державі всі релігії є признані і це веде до індиферентизму.

ВЕСНА НАРОДІВ

1848 рік приніс Європі нову заверюху. Її прозвано цим разом «весною народів», бо на місці старих імперій починають поставати національні держави.

Між ними прокидається й Італія, що складалася з кількох суверенних держав, між ними, з папської держави.

Об'єднання Італії почалося з півночі, з П'ємонту, і 1860 року італійці відбирають від Папи більшість посілостей, лишаючи тільки римську провінцію. Та за 10 років знову приходять до воєнних дій і Папа Пій IX стає в'язнем Ватикану, аж заледве за Мусоліні 1929 р. Папа отримує мініатюрну державку — Ватикан.

На іберійському півострові в Іспанії, яка на початку цієї доби мала імперію, де сонце не заходило, вбивається в силу масонерія та приходять до страти майже всіх американських і азійських колоній. В ХІХ віці католицизм в цій державі мусіло терпіти деспотизм держави. Напочаку цього віку, по антицерковних боротьбах 1919 року, король Альфонс ХІІ посвячує край Пресвятому Серцю Ісуса. Та в 1931 році захоплюють владу

марксистів. Приходить до громадянської війни (1936-1939). Тепер володіє в Іспанії ген. Франсіско Франко. — У Португалії від Маркіза Помбал (1775) аж до 1926 року панують масони. Правда, довголітній диктатор Олівейра Салазар, хоча затримав в конституції відокремлення Церкви від держави, то все таки ставить до Церкви прихильно.

У Франції 1906 року приходить до радикального розділу між церквою і державою та до конфіскації церковних дібр (вартості понад 300 мільярдів франків). Прогнано чимало ченців та священників з краю. По першій війні приходить до наві'язання дипломатичних стосунків, а по другій, за през. Де Голя, Церква здобуває щораз більші впливи на громадян.

Варта згадати ще й про переслідування католиків в Мексику. Від початків ХІХ віку ведеться в тій країні боротьба за впливи двох стороництв консервативів та масонів. А по першій війні прийшло до кривавого переслідування, за президента Каллеса (1924-1928). Тепер там поволі вспокоюється.

У Бразилії ж Церква зразу ділить долю тої в Португалії, а пізніше переносить хвилю масонських переслідувань (арешт єпископів Кости та Фрей Вітала). Були теж певні тертя за Жетулія Вар-

гаса (друга світова війна). Тепер Церква стоїть чуйно на сторожі природного права робітників та хліборобів, хоча бразилійський обиватель ще не доріс до такого свідомого католицизма, яке належалося б йому мати!

З розвалом царської Росії 1917 року здавалося, що прийде до широкого проникання католицизма в цій великій країні. Однак, большевицька революція заморозила всі надії. Хоча в 20-их роках процвітає в Україні Українська Автокефальна Православна Церква. З окупацією західних земель України та сателітів Католицька Церква переживає великий утиск. Визначаються в тій боротьбі Кардинал Степінач з Загрибу і теж Кир Йосип Сліпий, що в лютім 1963 року вернув до Риму.

Церква і фантасти «нової» Європи

У Німеччині, зокрема в Пруссії, становище католицької Церкви не було ніколи аж надто завидне. Тертя між Церквою і державною владою Німеччини стеленувалися в таким порядку:

1. Справа мішаних подруж. На початку XIX віку пруський уряд чисто протестантського доккою намагався завести навіть у ренанських областях (Ренанія, Вестфалія), які були вповні католицькі,

старий пруський закон про мішані подружжя. Одначе зусилля пішли намарне завдяки спротивові кільнського архієпископа Климента Августа фон Дросте-Фішерінга та католиків.

2. По виграній війні прусаків з Францією (1780-1 рр.) «залізний канцлер» Бісмарк йдучи за націоналістично-абсолютистською течією намагався створити державну церкву. Ясно, що Церква католицька не погодилася на такі зазіхання. Канцлер почав тоді кампанію проти духовенства, що її прозвано «культуркампф» — культурний бій, але бій цей повернувся до своїх ініціаторів невдачею.

3. Останнім маневром проти Церкви і то грізним був виступ нацистів Гітлера з своїм расовогерманським вченням, яке розробив Розенберг. Свастика-гаковий хрест завзято кинувся на Христового хреста, але теж програв і сьогодні в Західній Німеччині панівною є християнська партія під проводом канцлера Конрада Аденавера.

Папи останньої сотні літ

Папа Пій IX, що то проголосив догму Непорочного Зачаття, канонізував св. Йосафата (1867 р.) і назначив Кардиналом Митрополита Михайла Левицького,

ніс «хрест за хрестом» і нарешті став в'язнем Ватикану до забранні Риму гарибальдинцями 1870 р.

Лев XIII суспільницький Папа відомий своєю енциклікою «Рерум Новарум-Нових порядків», зреформував ОО. Василян 1882 р. та назначив Кардиналом Митрополита Сильвестра Сембратовича.

Св. Пій X це Папа Пресвятої Євхаристії, що дозволяє дітям якнайскорше і частенько приступати до Господньої Трапези. Для українців він дає першого єпископа в ЗДА — Кир Сотера Ортинського ЧСВВ (1907 р.).

Ще більшим приятелем українців був Папа миру Венедикт XV, а Пій XI — це творець «Католицької Акції». — Великі заслуги для світового мира й для піднесення престижу Церкви поклав Пій XII що то для українців створив повну українську митрополію поза матерком у Канаді.

Померлий цього року (3 червня 1963) Іван XXIII визначася започаткуванням і частинним проведенням II-го Ватиканського Собору та працею для світового мира, за що отримав навіть мирову нагороду «Балзан». Для українців зробив дуже багато, створивши майже по всіх скупченнях в вільнім

світі власні церковно-обрядові одиниці. Він теж мав ласку побачити на волі в себе в Ватикані нашого Митр. Йосипа Сліпого, що по 18 роках неволі зміг побути до Вічного Міста.

Нововибраний Папа Павло VI є учнем Пія XII-го і намагається далі вести якнайкраще корабель Христової Церкви.

Наші часи та Церква

Наша доба виказує поважний схил у християнським житті.

Середньовіччя виявило велику силу Христової віри і на грані звороту вділ стоїть італійський поет Данте (1317 р.) зі своєю «Божеською Комедією». Приходить до 1517-го року, в яким наступає наявний розлам і відхід германського світа з виступом Мартина Лютера. Далі ще посуваються масони (1717 р.), які не тільки що вже можуть безкарно діяти між членами Церкви, але ще й накидаються і на саме божество Ісуса, вводячи культ світа чи краще навіть сатани. Большевицька революція (1917) відриває маси людей і від Бога, ставлячи на престіл безбожний матеріалізм московського імперіялізму.

Одначе додатне на полі Церкви не великий зріст папської поваги. Ніколи до-

сі не числилися так зі словами Римських Архiereїв, як оце із покійними Пієм XII і Іваном XXIII. Пробивається нове оновлення Церкви католицькими організаціями, повстанням світських інститутів, «католицькою акцією», апостольством мирян, впливом на суспільне життя в світі. Широко розростається місійна праця між народами (Азія, Америка, Африка та Австралія) Східні обряди набирають обшару і переносяться на нові землі. При тім вилююється рух за вселенською Церквою-екуменізм і живе намагання прийти до спільної мови між різними християнськими віровизнаннями та врешті і, дав би Бог, до єдності віри в різності обрядів та звичаїв.

Навертається до католицизму пізніший англійський кардинал Ньюмен, а шведський єпископ Ерік Мюллер з нагоди відвідин кельської катедри 1948 з приводу її 70-річчя заявив, що по скандинавських церквах сотки протестантських паспортов проказують щоденно католицький часослов. Рівнож і між првославними українцями є сильна тенденція повороту. Напр. журнал «Україна і світ», до дуже поважно трактується справи єдності з Римом.

Праці історика Степана Томашівського, соціолога В'ячеслава Липинського, унійні спроби слуги Божого Митрополита Шептицького ЧСВВ та теперішнього Страдника Митр. Йосипа Сліпого вказують, що до того всесвітнього повороту до Єдиної і Правдивої Церкви свою добру цеголку докладають і українці та українська Церква!

Кінець і нехай буде ім'я Господнє благословенне от нині і навіки!

ЗМІСТ

ВСТУП	2
ПОДІЛ ІСТОРІЇ ЦЕРКВИ	5
ЦЕРКОВНІ ІСТОРИКИ ТА ЇХ ТВОРИ	6
ПРИХІД ХРИСТА	7
ЦЕРКВА	8

Ч А С Т И Н А П Е Р Ш А:

ЦЕРКВА ТА ПОГАНСЬКА КУЛЬТУРА.....	11
ПРАЦІ АПОСТОЛІВ	12
ГОЛОВНІ ОСІДКИ ХРИСТІЯНСТВА	13
ПЕРШЕНСТВО СВ. ПЕТРА	16
ПРОТИВНИКИ ХРИСТІЯН	
1. Жидівство	17
2. Римське царство	19
3. Геленізм	20
4. Поганська релігія	21
ПЕРЕСЛІДУВАННЯ	22
1. Спонука гонень	23
2. Розвій переслідувань	25
3. Кінець переслідувань	27
Мучеництво	28
Катакомби	30
Церква по переслідуваннях	34
ЕРЕСИ 1. Первісні помилкові вчення	37
2. Пізніші ереси	41
СВЯТІ ОТЦІ	43
1. Світила сходу	45
2. Світила заходу	47
СОБОРИ — Перші собори	50
Пізніші собори	52
ЧЕРНЕЧІ ЧИНИ	54
Розвій чернецтва	55
Східні ченці	57
Західні монахи	58
НОВІ НАВЕРНЕННЯ А) Германи	59

Навернення їм	81
Б) Слов'яни	84
Дальший розвій християнства у слов'янським світі	87
Поглядовий образок	90

ЧАСТИНА ДРУГА:

ЦЕРКВА ТА ЄВРОПЕЙСЬКА ЦИВІЛІЗАЦІЯ	71
1. Папська держава	72
2. Папство і Цісарство	76
а) Інвеститура	77
б) з Барбаросою	79
в) з Фридрихом II-им	80
3. Іслам	81
4. Східний роздор	83
5. Хрестоносні походи	85
6. Розвій чинів та монастирів	88
7. Церква в ділянці культури	91
Мистецтво	94
7. Релігійне життя	95
8. Найвища точка середньовіччя	96
9. Упадок папської сили в середньовіччі	
А) Зовнішні притоки до упадку	98
Б) Внутрішні притоки до упадку	101
КІНЦЕВІ РЕФЛЕКСИ ПРО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ	103

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

ХРИСТІЯНСТВО І СВІТ	105
ФАЛЬШИВА ТА СПРАВЖНЯ РЕФОРМА	108
З чого почалося	107
Виступ Лютера	111
ПРОТЕСТАНТИЗМ У НАСТУПІ	114
Проти Кивота	115
Католицька церква наступає	116
1. Папство	116
2. Тридентійський собор (1545-1563)	118
3. Старі та нові чини	119

4. Видатні особистості Церкви	120
5. Барок	121
МІСІОНАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ	
ЦЕРКВИ	122
Великі унійні змагання	124
Доба просвічення ілюмінізму	124
Французька революція — 1789 року	127
Реорганізація Церкви в Німеччині	129
Романтизм	130
Новий розквіт Церкви в Західній Європі	132
Суспільне питання	133
Церква і держава	136
ВЕСНА НАРОДІВ	137
Церква і фантасти «нової» Європи	139
Папи останньої сотні літ	141
Наші часи та Церква	142